

विदरतिवर्हिदु त्वाप्राश्नाति ततो ब्राह्मणभोजनम् ॥ २ ॥ षडर्घ्या भवंत्याचार्यः त्विग्वैवाह्यो राजा
प्रियः स्नानकरति ॥ प्रतिसंवत्सरानर्हयेषुर्यक्षमाणास्तु त्विज आसनमाहार्याहसा धर्मवा
नात्तामर्चयिष्यामो भवंतं मित्पाहरंति ॥ विष्टरं पाद्यं पादार्थमुदकं मर्घमाचमनीयं मधुपर्कं
दधिमधु घृतमपि हितं कार्ठं स्पेका ८ स्पेना न्यस्त्रिस्त्रिः प्राह विष्टरादीनि विष्टरं प्रति गृह्णा
तिवर्ष्मोमिसमानानामुघतामिव सूर्यः ॥ इमंतमभितिष्टामियोमाकश्चाभिदासतीत्यनेनम
भ्युपविशति पादयो रन्यं विष्टर आसीनाय सव्यं पादं प्रक्षाल्य दक्षिणं प्रक्षालयति ब्राह्म
णश्चेदक्षिणं प्रथमं विराजोदोहोसि विराजोदोहमशीयमयि पाद्योये विराजोदोह इत्यर्घ्यं प्रति
गृह्णात्पापस्थयुष्माभिः सर्वांन्कामानवाप्नोति नितिनियनभिर्मंत्रयते समुद्रं वः प्रहिरोगमिस्वा
योनिमभिगच्छत ॥ अरिष्टात्मा कं वीरामापरासे विमत्य परत्या चामत्या मागन्यशसास ८ स्यु
जवर्चसातं माकुरु प्रियं प्रजानामधिपतिं पशूनामरिष्टिंतनूनामिति मित्रस्य त्वेति मधुपर्कं

४८
२

प्रतीक्षते देवस्य त्वेति प्रतिगृह्णाति सव्ये पारणे कृत्वा दक्षिणस्यानामिकया त्रिः प्रयौति नमश्चावा
स्यापानशाने यत्त आ विद्धं तत्रे निष्कृतामीत्यनामिकां गुष्टेन च त्रिर्निरक्षयति तस्य त्रिः प्राश्नाति
यन्मधनोमधव्यं परमं रूपमन्नाद्यं तेनाहं मधनोमधव्येन परमेण रूपेणा न्नाद्येन परमे
मधव्यो न्नादो सानीति मधमतिभिर्वा प्रपृचं पुत्रायांते वासिने वोत्तरत आसीना योच्छिष्टं दद्या
त्सर्वं वा प्राश्नीयात् प्राग्वासं चरे निनयेदा च म्यप्राणान्संमृशति वाञ्छाभास्येन सोः प्राणे क्षणे च
क्षुः कर्णयोः श्रोत्रं वाक्कोर्वलं मुखं रोजोरिष्टानि मेङ्गानि तनुस्तन्वामे सहैत्या चांतो दकायशा स
मादाय गोरिति त्रिः प्राह प्रत्याह माता ह दाराणां दुहिता वस्तूनां स्वसादित्यानाममृतस्य नाभिः
॥ प्रणुवो चं चिकितुषे जनाय मागाम नागाम दितिं वधिष्ट ॥ मम चामुष्य च पाप्मानं हनो
मीति यद्यालभेताथ यद्यस्ति सृक्षे नमम चामुष्य च पाप्मा हतं ३ मुत्सृजत तृणान्यत्विनि
ब्रूयान्न त्वेवामां सोर्घस्यादधि यज्ञमधि विवाहं कुरुते त्वेव ब्रूयाद्यद्यप्यसहृत्सवत्सरस्य

गुरुः
२

सोमेनयजेत कृताघ्या एवैनं याजयेयुर्ना कृताघ्या इति श्रुतेः ॥३॥ चत्वारः पाकयज्ञाहुतोऽहुतः प्रहुतः
प्राशित इति पंचसुवहिः शालाया विवाहे चूडा कुराण उपनयने केशांते सीमंते न्नयन इत्युपलि
प्त उद्धता वोक्षितेऽग्निमुपसमाधाय निर्मथ्य मेके विवाह उदगयन आपूर्यमाण पक्षे पुण्या
हे कुमार्याः पाणिं गृहीया त्रिषु त्रिषूत्रादिषु स्वातौ मृगशिरसि रोहिण्यां वितस्त्रो वात्सरास्य
वर्णानुपूर्व्येन देराज न्यस्येका वैश्वस्य सर्वेषां ॥७॥ शूद्रा मध्ये के मंत्रवर्ज मथेनां वासः परिधा
पयति जरांगदुपरि धत्स्व वासो भवा हृष्टी नाम भिशस्ति पावा ॥ शतं जीवशरदः सुवर्चा
रयिंच पुत्राननु संव्ययस्वा पुष्पतीदं परि धत्स्व वास इत्यथोत्तरीयं याऽहुतं नवयं याऽअत
न्वत ॥ याश्चा देवीस्तं नूतन भितो ततं धत्तास्त्वा देवीर्जरसे संव्ययस्वा पुष्पतीदं परि धत्स्व वास
इत्यथेनो समं जयति समं जंतु विश्वे देवाः समापो हृदयायिनो ॥ समात रिश्वासं धाता समु
देष्टुं दधातुना विधि ॥ पित्रा पुत्रा मादाय गृहीत्वा निष्क्रामति ॥ यदे विमनसा दूरं दिशो नुप

गृह
३

वमानोवा॥ हिरण्ययोर्वैकर्णः सत्वामन्मनसां करोत्वित्यसावित्यथैनोसमीक्षयत्यघोरवधु
रपतिघ्नेधि शिवापशुभ्यः सुमनाः सुवर्चाः॥ वीरसूदेव कामास्यो नाशं नो भवद्विपदेशं चतुष्प
दे॥ सोमः प्रथमो विविदे गंधर्वो विविदुत्तरस्तृतीयोऽग्निश्चेधि पतिस्तृतीयस्ते मनुष्यजाः सो
मो हृदं धर्वा यगंधर्वो हृदयने॥ रविंश्च पुत्रांश्चादादग्निर्मह्यमथोऽरमां॥ सानः पूषा शिव
तमा मेरयसानुत्तुशती विहरयस्यामुशंतः प्रहरामशेषं यस्यामु कामा वहवो निविष्टा
इति॥ ४॥ प्रदक्षिरामग्निं पर्यागिथैके पश्चादग्नेस्तेजनीकटं वा प्रदक्षिरापादेनं प्रहृत्योप
विंशत्यन्वारत्न आधारा वाज्यभागो महा व्याहृतयः सर्वप्रायश्चित्तं प्राजापत्यं स्विष्टकृच्चै
तन्वित्यं सर्वत्र प्राश्नाहि व्याहृतयः स्विष्टकृदप्यवेदाज्याहुविः सर्वप्रायश्चित्तं प्राजापत्यांत
रमेतदावापस्थानं विवाहे राष्ट्रभृत इत्यंजयाभ्यातानांश्च ज्ञानं न्येन कर्मणे हेदिति वचना
चित्तं च चित्तिश्चाकृतं चाकृतिश्च विज्ञातं च विज्ञातिश्च मनश्च शक्तीश्च दर्शश्च पौर्णमासं च

गुरुः

३

बृहच्चरथंतरं व प्रजापतिजया निद्रयवृत्ते प्रायच्छुद्रयः पतनाजयेषु तस्मै विशाः समनमंत
सर्वाः स उग्रः सरुहव्यो वभ्रवस्वाहेत्यग्निर्भूतानां मधिपतिः समावन्विशे ज्येष्ठानां यमः पृ
थिव्या वायुरंतरिक्षस्य सूर्यो दिवश्चन्द्रमानक्षत्राणां बृहस्पतिर्वृहस्पतिर्ब्रह्मणो मित्रः सत्यानां वरुणो
अपाः समुद्रः स्रोतानां मनवः सा भ्राज्यानां मधिपतिस्तन्मावतु सोम ओषधीनां स वि
ता प्रसवानां रुद्रः पशूनां त्वष्टारूपाणां विश्वः पर्वतानां महता गणानां मधिपतयस्ते मा
वतु पितरः पितामहाः परे वरेततास्ततामहा इह मावत्वस्मिन्ब्रह्मण्यस्मिन् क्षत्रे स्यामा शिष्य
स्यां पुरोधायामस्मिन्कर्मण्यस्यां देवहूत्या ॥ स्वाहेति सर्वत्रानुषजत्यग्निरेतुप्रथमो देव
ताना ॥ सोत्ये प्रजां मुचतु मृत्युपाशात् ॥ तदयं राजा ब्रह्मणो नुमन्यतां यथेयं स्त्रीपौत्र
मघं नरोदा स्वाहा ॥ इमामग्निस्त्रायतां गार्ग्यपत्यः प्रजामत्येन यतु दीर्घमायुः ॥ अशून्योप
स्था जीवतामस्तु माता पौत्रमानं दमभिर्विवुध्यतामियं स्वाहा ॥ स्वस्ति नो अग्ने दिवा पृथि

गृह
४

व्याविश्वानिधेययथायजत्र॥ यदस्यामपिदिविजातंप्रशस्तंतदस्मासुद्विरांधेहिचित्रं
स्वाहा॥ सुगंतुपंधांप्रदिशंनसहिज्योतिष्मद्येवजरन्नआधुः॥ अपैतुमृत्युरमृतममाग
द्वैवस्वतो नो अभयं हृणोतु स्वाहेति परं मृत्युविति वैके प्राशनांते ॥ ५ ॥ कुमार्या भ्राता शमी
पलाशमी आला ज्ञानं जलिनां जलां वा वपति तां जुहोति संहृतेन तिष्ठत्यर्थमरां देव
कन्या अभिमयक्षत ॥ तनो अर्यमा देवः प्रेतो भुवतु मा पतेत्वा हा रयं नार्यु पद्भूते लाजा
नावपं तिका ॥ आपुष्मानस्तमे पतिरेधं तो ज्ञातं यो मम स्वाहा रमो ह्वा जाना वपो म्यश्वो
समृद्धि करणं तव ॥ मम तुभ्यं च संवदनं तदग्निरनुमन्यतामि यं स्वाहेत्यथास्यैरक्षिणा
हस्तं गृह्णाति सांगुष्ठं गृह्णाति ते सौ भगत्वाय हस्तं मया पत्या जरदष्टिर्यथा सः ॥ भगो
अर्यमा सविता पुरंधिर्मत्यं त्वा दुर्गा हंपत्या यदेवाः ॥ आ मोहमस्मि सा त्वं सा त्वमत्यमो
अहं सामाहमस्मि त्वां धोरहं पृथिवी त्वं ॥ तावेहि विवाहा वहे स हरे तो दधा वहे प्रजां

गृह
४

प्रजनया वहै पुत्रान्विदा वहै बहूना ते संतुजरदष्टयः संप्रियो रौचिस्तु सुमनस्य मानौ पश्ये मश
रदः शतं जीवे मशरदः शतं ऋणयामशरदः शतमिति ॥ ६ ॥ अथैनामशमानमारोहयत्पु
त्ररतो गेर्दक्षिणापादे नारोहे ममशमानमशमेव त्वं स्थिरा भव ॥ अभितिष्ठ तन्य तो ववा
धस्व पृतना यत इत्यथ गाथां गायति सरस्वति प्रेदमवसुभगे वाजिनीवति ॥ यां त्वा विश्व
स्पभूतस्य प्रजायामस्याग्रतः ॥ यस्यां भूतं समभवद्यस्यां विश्वमिदजगत् ॥ तामथ गा
थां गास्यामियास्त्रीणां मुत्तमं यश इत्यथ परिक्रामस्तभ्यमग्ने पथ्यं वहं सूर्य्यो वहतु नासरु
पुनः पतिभ्यो जायां दात्रे प्रजया सहैत्येव द्विरपरं लाजादिचतुर्थं ऋषकुष्ठया सर्वा ह्वाजा
ना वपति भगाय स्वाहेति त्रिः परिणीतां प्राजापत्यं रुत्वा ॥ ७ ॥ अथैनामुदीचीं स
प्तपदानि प्रक्रामयति एकमिषे देउर्जे त्रिणि रायस्योषाय च त्वारिमायो भवाय पंचप

गुरु
५

सुम्पः षडनुम्पः सरवे सप्तपदा भव सामामनु वृता भव विष्णुस्त्वा नय त्विति सर्वत्रानु
षजति निष्क्रमण प्रभृत्पुदकुं भर्तुं स्कंधे हत्वा दक्षिणतो गेवाग्यत स्थितो भवत्युत्तरत
एकेषां तत एनां मूर्धन्यभिषिचत्पापः शिवाः शिवतमाः शांताः शांततमास्तास्ते ह
एवं तु भेषजमित्यापो हिष्ठेति च तिसृभिरथैनां सूर्यमुदीक्षयति तच्चक्षुरित्यथास्ये
दक्षिणां समधि हृदयमालभते मम वृतेते हृदयं दधामि मम चित्रमनु चित्तं ते अस्त
मम वाच मे कमना जुषस्व प्रजापति ह्यनियुनक्तुमह्यमित्यथैनामभि मंत्रयते सुमंग
लीरियं वधूरिमां समेत पश्यत ॥ सौभाग्यमस्मै हत्वा यथास्तं विपरेतनेति तां दृढपुरुष
उन्मथ्य प्राग्बोद्धवानुगुप्तागारे आनदुहेरोहिते चर्मणुपवेशयतीह गावो निषीदं त्वि
हाश्चारहपुरुषाः ॥ इहोसहस्रदक्षिणो यज्ञरहपुरुषानि षीदं त्विति ग्रामवचनं कुर्युवि

गुरुः
५

वाहशमशानयोर्ग्रामं प्रविशतादिति वचनात्तस्मात्तयोर्ग्रामः प्रमाणमिति श्रुतेराचार्याथवरंदरा
तिगोर्वाहणस्य वरो ग्रामोरावन्यस्याश्चोवेशपस्याधिरथः शतं दुहितु मतेः सप्तमिने ध्रुवदं
शयति ध्रुवमसि ध्रुवं त्वा पश्यामि ध्रुवै धियो ष्येम यिम ह्यं त्वा दा वृ हस्यति र्मया प्रजाप ती सं
जीव शरदः शतमिति सायदि न पश्येत्पश्या मित्येव वृया त्रिरात्रमक्षारलवण शिनो स्याता
मधः शय्याताः संवत्सरं नमिथु नमुपेयातां द्वादशरात्रः षड्रात्रं त्रिरात्रमंततः ॥ ८ ॥ उप
नयनप्रभृत्योपासनस्य परिवरणामस्तमितानुदितयोर्दध्ना तंदुलै रक्षते र्वाग्रये स्वाहा प्र
जापतये स्वाहेति सायः सूर्याथ स्वाहा प्रजापतये स्वाहेति प्रातः पुमा ७ सौमित्रावरुणो
पुमा ७ सावधिना बुभो ॥ पुमानिन्द्रश्च सूर्यश्च पुमा ७ संवर्ततां मयि पुनः स्वाहेति पूर्वो ग
र्भकामा ॥ ९ ॥ राशोक्षभेदेन द्वविमोक्षेयानविषयांसेन्यस्यां वा व्यापत्तौ स्त्रियाश्चोद्धरनेन

८८
६

मेवाग्निमुपसमाधायाज्यः सक्त्येहरतिरिति जुहोति नानामंत्राभ्यामन्यधानमुपक
ल्पतत्रोपवेशयेद्राजानः स्त्रियं वा प्रतिक्षेत्र इति यज्ञानेनात्वार्षमिति चैतयाधुर्यो दक्षि
णप्रायश्चित्तिस्ततो ब्राह्मणभोजनम् ॥ १० ॥ चतुर्थ्यामपररात्रेभ्यंतरतोऽग्निमुपसमाधा
यदक्षिणतो ब्राह्मणमुपवेश्योत्तरत उरपात्रं प्रतिष्ठाप्य स्थालिपाकः अपयित्वा ज्यभागावि
ष्ट्वा ज्यार्हुतिर्जुहोति अग्ने प्रायश्चित्ते त्वंदेवानां प्रायश्चित्तिरसि ब्राह्मणस्त्वानाथकाम उपधा
वामियास्ये पतिघ्नीत नूस्तामस्येनाशय स्वाहा ॥ वायो प्रायश्चित्ते त्वंदेवानां प्रायश्चित्तिरसि
ब्राह्मणस्त्वानाथकाम उपधावामियास्ये प्रजाघ्नीत नूस्तामस्येनाशय स्वाहा ॥ सूर्य प्रायश्चित्ते
त्वंदेवानां प्रायश्चित्तिरसि ब्राह्मणस्त्वानाथकाम उपधावामियास्ये पशुघ्नीत नूस्तामस्येना
शय स्वाहा ॥ वरु प्रायश्चित्ते त्वंदेवानां प्रायश्चित्तिरसि ब्राह्मणस्त्वानाथकाम उपधावामिया

८८
६

स्येगृहघ्नीतनूस्तामस्येनाशयस्वाहा॥ गंधर्वप्रायश्चित्ते त्वंदेवानां प्रायश्चित्तिरसि ब्राह्मणस्त्वा
नाथकामउपधावामियास्येयशोघ्नीतनूस्तामस्येनाशयस्वाहेतिस्थालीपाकस्य जुहोति प्र
जापतये स्वाहेतिहुत्वाहुत्वेतासामाहुतीनामुदपात्रे सर्वां समवनीयततएनांमूर्द्धन्यमि
षिंचतियातेपतिघ्नीप्रजाघ्नीपशुघ्नीगृहघ्नीयशोघ्नीनिंदितातनूजारघ्नीततएनां करोमिसा
जीर्यत्वंमयासहासावित्तयेनाहंस्थालीपाकंप्राशयतिप्राणोस्तेप्राणान्संरुधामिस्थभिरस्थी
निमाहंसेमाहंसानित्वचात्वमितितस्मादेवंविच्छोत्रियस्यदारेणनोपहासमिच्छेदुतत्वेवंवित्त
रोभवतितामउह्ययथर्तुप्रवेशनंयथाकामीवाकाममाविजनिनोःसंभवामेतिवचनादथा
स्येदक्षिणाहंसमधिहुदयमालभतेयत्तेसुशीमेहुदयंदिविचन्द्रमसिश्चितं॥वेशहंतन्मातृ
द्यात्पश्येमशरदःशतमित्येवमतऊर्ध्वं॥१॥पक्षादिषुस्था लीपाकहंअपयित्वादर्शपूर्ण
मासदेवताभ्योहुत्वाजुहोतिब्रह्मणोप्रजापतयेविश्वेभ्योदेवेभ्योधावापृथिवीभ्यामितिविश्वे

गुरु
७

भ्यो देवेभ्यो वलिहरणं भूतगृह्येभ्यो माकाशाय च वैश्वदेवस्याग्नौ जुहोति अग्नये स्वाहा प्रजाप
तये स्वाहा विश्वेभ्यो देवेभ्यः स्वाहा अग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति प्राशनांते वास्यतस्त्री वलिह-हरति
नमस्त्रिये नमः पुष्टसेवयसेवयसे नमः सुक्ताय कृष्णदंताया पापीनां पतये नमो ये मे प्रजामु
पलोभयंति आमेव संतत उत वारणे तेभ्यो नमोस्तु वलि मेभ्यो हरा मिस्वस्ति मेस्तु प्रजां मे दद
त्विति शेषमग्निः प्रक्ष्वाप्य ततो ब्राह्मणभोजनम् ॥ १२ ॥ अथर्तुमती जायामधिगच्छेत् ॥ पिंडं
पितृयज्ञेन यजेत मध्यमपिंडं पत्नी प्राश्नाति पुत्रकामा तत एता माहुतिं जुहोत्या धत्त पितर इ
त्पलं कारमव जिघ्रत्या यंतु न इति जपति कृदयमालभ्य पूर्वसव्येन पाणिनोपस्थमभि मृश
ति भगप्रणेत रिति प्रागुतेदानीमिति रेतो मुत्रमिति संधत्ते गायत्रेणोति प्रतिमंत्रं मंथति पुत्र
कामो भिगच्छेन्नित्यम् ॥ १३ ॥ अथ गर्भाधानं स्त्रियाः पुष्पवत्याश्चतुरहा दूर्ध्वं स्नात्वा विर
जाया तस्मिन्नेव दिवा आदित्यगर्भमित्यादित्यमवेक्षते गृहे वा स्नापयित्वा तामभिगच्छेदिति

गुरुः
७

अनेलस्मिन्प्रजायाः संभवकाले निशायां कुर्यात् यदि दिवा मैथुनं व्रजेत् स्त्री वा अल्पवीर्या अ-
 ल्पायुश्च प्रसूयंते तस्मादेतद्वर्जयेत् प्रजाकामो गृहीति स्मृतिविरोधाभ्यां दक्षिणेन पाणिना
 ऊरुप्रसार्य प्रजास्थानमभिप्रशति पूषा भगवः सविता मे ददातु रुद्रः कल्पयतु ललायं वि-
 सृयो नि कल्पयतु त्वष्टारूपाणि पिठं षतु आसिंचतु प्रजापतिर्धाता गर्भं दधातु ते गर्भं धेहि
 सिनीवाली गर्भं धेहि पृथुष्टुके गर्भं ते अश्विनौ देवा वाधतां पुष्करस्रजाविति सठः सृजेथा
 स्तेजो वै श्वानरो दद्याद्ब्रह्माणाममंत्रयते ब्रह्मा गर्भं दधात्विति प्राञ्जु ख उ दञ्जु खो वो पविष्टो
 मंथयते रे तो मूत्रमिति वै के आवणं कुर्यात् ॥ १४ ॥ सायदि गर्भं न दधीत सिष्णत्वा श्वेतपुष्प
 उपोष्प पुष्पेण मूलमुत्थाय चतुर्थे ह निस्नातायां निशायां मुदपेष पिष्ट्वा दक्षिणस्यानासि-
 कायामसिंचती यमो वधीत्रायमाण सहमाना सरस्वती ॥ अस्या अहं ब्रह्म्याः पुत्रः पितुरिव

४८
८

नामजत्रममिति ॥ ५ ॥ अथ पुष्टसवनम् ॥ पुरास्यंदतइति मासे द्वितीये तृतीये वा यदहः पुष्टसा
नक्षत्रेण चन्द्रमा पुज्येत तदहं रूपवास्याज्ञा व्याहते वा ससी परिधाप्य न्यग्रोधा वरोहं कुंगांश्च
निशाया मुदये संपिष्टा पूर्ववदासे च नष्टः हिरण्यगर्भोऽयः संभृतइत्येताभ्यां कुशकंठकंठसो
मा ॥ ७ ॥ अं चैके कर्मपित्तं चोपस्थे कृत्वा सयदिकामयेत वीर्यवान् स्यादिति विहृत्येन मभिर्म
त्रयते सुपर्णे सीति प्राग्विष्णुक्रमेभ्यः ॥ १६ ॥ अथ सीमन्तो नयनम् ॥ पुष्टसवनवत्प्रथमगर्भ
मासि षष्ठेऽष्टमे वा तिलमुद्गमिश्रं स्थालीपाकं अपयित्वा पुत्रा पुरुत्वा पश्चादग्नेर्भद्रपी
ठ उपविष्टायो पुग्मेन सद्यः बुधशो नौदुं वरेण त्रिभिश्च दर्भपिंजूले स्त्र्येण पाशालत्पा वीरतरशं
कुना पूर्णं चात्रेण वसी मंतमूर्ध्वं विनयति भूर्भुवः स्वरिति प्रतिमहा व्याहृतिभिर्वी त्रिवृतमा
वध्नात्पयमूर्जावतो वृक्ष ऊर्ज्जीव फलिनी भवेत्याह वीणा गाथि नौराजा नष्टसंगा येतां यो वा

४८
८

प्यन्यो वीरतर इति नियुक्ता मप्येके गाथा मुपोदाहरंति सोमस्वनो राजे मामानुषीः प्रजाः ॥ अविमुक्ता
चक्रा आसीरं स्तीरे तुभ्यमसाविति यान्नदीमुपावसिता भवति तस्या नाम गृह्णाति ततो वा स एभो
जनम् ॥ ७ ॥ सोष्यन्ती मद्भिरभ्युक्ष्यत्येजतु दशमास्प इति प्रग्यस्येत्तरत्यथावरावपतनमवेतु
पृश्निशेवल ६ शुनेजराय्वत्तवेनैव मा ७ सेनपीवरी न्नकस्मिंश्चनायतनमवजरायुपद्यता
मिति जातस्य कुमारस्याश्चिन्नायां नाआं मेधाजननायुष्ये करोत्यनामिकया सुवर्णां तहि
तयामधुघृतं प्राशयति घृतं वा भूस्त्वयि दधामि भुवस्त्वयि दधामि स्वस्त्वयि दधामि भू
भुवः स्वः सर्वं त्वयि दधा मीत्यथास्यायुष्यं करोति नाभ्यां दक्षिणे वा करोति जपत्यग्निरायुष्या
न्सवनस्य तीभिरायुष्यां स्तेनत्वायुषायुष्यं तं करोमि सोम आयुष्यान्स ओषधीभिरायुष्यां
स्तेनत्वायुषायुष्यं तं करोमि ब्रह्मायुष्यं तद्ब्राह्मणे रायुष्यं तेनत्वायुषायुष्यं तं करोमि देवा आ
युष्यं तस्मै मृते नायुष्यं तस्तेनत्वायुषायुष्यं तं करोमि षय आयुष्यं तस्ते ब्रह्मैरायुष्यं तस्तेनत्वा

॥ ८ ॥

पुषा पुष्पं तं करोमि पितर आयुष्मं तस्ते स्वधा भिरायुष्मं तं स्तेनत्वा पुषा पुष्पं तं करोमि यज्ञ आ
युष्मा न्सदक्षिणा भिरायुषा स्तेनत्वा पुषा पुष्पं तं करोमि समुद्र आयुष्मा न्सत्रवंती भिरायुष्मा
स्तेनत्वा पुषा पुष्पं तं करोमि इति त्रिष्ट्र्या युष्मिति च सयदिकामये त सर्वमायुरियादिति वा
त्सप्रेणै नमभि मृशेदिवस्परीत्येतस्यानुवाकस्योत्रमामृत्तं परिशि नष्टिप्रतिदिशं पंच ब्राह्म
णानवस्थाप्य ब्रूयादिममनुप्राणि तेति पूर्वो ब्रूयात्प्राणेति व्यानेति दक्षिणोपानेत्यपर उदाने
त्युत्तरः समानेति पंचम उपरिष्ठादवेक्ष्यमाणो ब्रूयात्स्वयं वा कुर्यादनुपरि क्राममविद्यमानेषु
सयस्मिन्देशे जातो भवति तमभि मंत्रयते वेदते भूमि कुरुदं यदि विचंद्रमसि अतं वेदाहं तन्मां
तदिद्यात्पश्येम शरदः शतं जीवेम शरदः शतं ऋणयाम शरदः शतमित्यथैनमभि मृशत्य
श्मा भवपरशुर्भवहिरण्यमश्रुतं भवआत्मा वै पुत्रनामासि सजीव शरदमित्यथास्पमा
तरमभि मंत्रयत इडासि मेत्रावरुणी वीरे वीरमजीजनथाः ॥ सा त्वं वीरवती भवयास्मान्

॥ ८ ॥

वीरवतो करदित्पथास्येदक्षिणदस्तनंप्रक्षाल्यप्रयच्छतीमणस्तनमितियस्तेस्तनइत्युत्तरमेत
भ्यामुदपात्रदशिरस्तोनिदधात्पापोदेवेषुजाग्रथयथादेवेषुजाग्रथ॥स्वमस्याणस्तृतिका
याणसपुत्रिकायांजाग्रथेतिद्वारदेशेस्तृतिकाग्रिमुपसमाधायोत्थानासंधिवेलयोःफली
करागमिआन्सर्षपानाग्रावावपतिशंडामर्काउपवीरःशौंडिकेयउल्लखलः॥मलिसुबोशे
णासम्भवोनशपतादितःस्वाहा॥आलिखन्ननिमिषकिंवदंतउपश्रुतिर्हर्यक्षकुंभीशकुः
पात्रपाणिर्नृमणिर्हंजीमुखःसर्षपाहृणश्चवनोनशपतादितःस्वाहेति यदिकुमारोपइवे
जालेनप्रच्छाद्योत्तरीयेणवापितांकआशयजपतिकर्कुरःसुकर्कुरःकर्कुरोवालबंधनःचे
स्वेच्छूनकस्तजनमस्तेअस्तसीसरोलपेतापहूरतत्सत्यम्॥यत्तेदेवावरमादुःसत्यकु
मारमेववाहणीथाःचेस्वेच्छूनकस्तजनमस्तेअस्तसीसरोलपेतापहूरतत्सत्यम्॥यत्तेस

गुरु
१०

रमामातासीसरः पिताश्यामशबलौभ्रातरो॥चेवेच्छूनकसृजनमस्तेअस्तसीसरोलपेताप
हरेत्यभिष्टतिननामयतिनरुदतिनहृष्यतिनग्लापयति यत्रवयंवदामोयत्रचाभिष्टशा
मसीति॥१८॥अथातोयमलजननेप्रापश्चित्तं व्याख्यास्यामोयस्यभार्यागौदीसीमहिषी
वडवावाविकृतिंप्रसवेत्सप्रापश्चित्रीभवेत्पूर्णेदशाहेवनुराणीक्षीरवक्षाणांकषायमुपसर्प
हरेलक्षवटौदुंवराश्चत्यशमीदेवदारुगौरसर्षपास्तेषामप्रोहिरण्यदुर्वंकुराप्रपल्लवैरह्ये
कलशाश्चपूर्यसर्वौषधीनांदंपतीस्नापयित्वाआपोहिष्ठेतितिसृभिः कयानश्चित्ररिति
दाभ्यांपंचवेदेरापंचवारुणेनेदमायः प्रवहतेत्यपायमितितस्नापयित्वालंकृत्यतौदभैर्ष
षवेशपतत्रमस्ततः स्थालीपाकः अपयित्वाज्यभागाविष्टुज्पाहुती जुहोतिपूर्वोक्तैः स्नप
नमंत्रैः स्थालीपाकः जुहोत्यग्नये स्वाहा सोमाय स्वाहा पवमानाय स्वाहा पावकाय स्वाहा

गुरुः
१०

मरुताय स्वाहा मरुताय स्वाहा मरुद्भ्यः स्वाहा यमाय स्वाहा अंतकाय स्वाहा मृत्यवे स्वाहा ब्रह्म
णे स्वाहा अये स्विष्टकृते स्वाहेत्येन देवगृहोत्पाते पूकः कपोतगृध्रः श्येनो वागृहं प्रविशेत्
स्तंभपुरोहेद्वल्लीकं मधुजालं भवेदुदकुंभप्रज्वलनासनशयनयानभंगेषु गृहगोधिका
कुकुतासशरीरसर्पण इत्येवं ह्यत्र ध्वजविनाशे सार्ये नैर्मते गंडयोगेष्वन्येष्वप्युत्पातेषु भू
कंपोल्कापातकाकसर्पसंगमप्रेक्षणादिष्वेतदेव प्रायश्चित्तं गृहशांत्योक्तेन विधिना कृ
त्वा आचार्याय वरंदत्वा ब्राह्मणभोजयित्वा स्वस्तिवाच्याशिषः प्रतिगृह्य शांतिर्भवति शा
तिर्भवति ॥ १८ ॥ अथातो यमलचरं मारुतं व्याख्यास्यामो यस्य वयमलौ पुत्रौ दारिकावापु
जायते पूर्णदशाहे चतुर्णां क्षीरहक्षाणां कषायमारुत्याश्च त्र्यक्षत्र्यो धौ दुर्वरो विधवा
स्तापयति ब्रह्मचारिणो वा शुक्लवाससरे वीदिशमुदीची वामं गलं पूर्ववक्त्राय त्यो यमली

गृह
११

नीठः स्नापयित्वा चार्यः स्नापयति वसोः पवित्रेण शतधारेण वाऽष्टभिः कलशैः स्नात्वा प्रतिर
थं जपेदिदमापः प्रवहते तितौ स्नापयितौ वरं प्रयच्छत्यनङ्गुहमातृभ्यश्च हिरण्यवस्त्रमेव परि
तोषणं वा जेवाजवते तजपित्वा मारुतं चरुं जुहोति मरुताय स्वाहा मारुती स्वाहा मरुद्भ्यो वि
ष्मवे प्रजापतये अये स्विष्टकृते स्वाहेति प्राशनां तेशोषं चरुगृहीत्वा च त्र्यंशं प्रदक्षिणीकृत्यो
पविशेत्तदेव तंत्रं समाप्य ततो ब्राह्मणभोजम् ॥ २० ॥ अथातो मूलविधिं व्याख्यास्यामी
मूलांशोऽथ मेपितुर्नेष्टो द्वितीये मानुस्तृतीये धनधान्यस्य चतुर्थे कुलशोकावहस्वये
पुन्यभागी स्यान्मूलनक्षत्रे मूलविधानं कुर्यात्सर्वौषध्या सर्वगंधैश्च संयुक्तं तत्रोदकुं
भं कृत्वा सवस्त्रगंधपुष्परत्नसहितं श्वेतसिद्धार्थकुसुमयुक्तं कुर्यात्तस्मिन् रुद्रांजपित्वा
प्रतिरथ ऋक्षोघ्नं चरुं कंदितीये उदकुंभं कृत्वा चतुःप्रसवणसंयुक्तं तस्मिन् परिष्काम्

गुरुः
११

मूलानिधारयेदंशपात्रे कृत्वा वस्त्रे वध्वा तस्मिन्प्रधानानि मूलानि वक्ष्यामि हिरण्यमयमूलं सप्त
धान्यं प्रथमा काष्ठीयं भया सह देवपराजिता वलापाठाशंखपुष्पधौ पुष्पी मधुयष्टिका चक्रांकि
नामयूरसिरवाका कज्जंघा कुमारि हयंजीवंतपामार्गभृंगराजलक्ष्मणसुलक्ष्मणजाती व्याध्र
पत्रश्चक्रमर्दकः सिद्धेश्वरोच्चत्यो दुर्वरपालाशप्लक्षवटार्कदूर्वीरोहितकशमीशतावरीत्यादि
मूलशतं पूरयित्वा तस्मिन्निषिद्धानि मूलानि वक्ष्यामि बैल्वधवनिंबकंदंबराजवृक्षोक्षशालाप्र
धानुहधिकपित्तकोविदारश्लेष्मांतकविभीतकशाल्मलिरललुसर्वकंटकिवर्जं तत्राभिषेकं
कुर्यात्पितुः शिशोर्जनन्यादेव स्पृत्वेत्येते दुर्व्यासंदीमुदगग्रामास्तृणानि तत्रासीनां संपाते नैतेन
मभिषिचति शिरसो धानुलोमः शिरो मे श्रीर्यश इति यथा लिंगमलिंगानि संमृशति स्नात्वाने
र्जतं पायसः श्रपयित्वा काष्ठीयमयः सुकसुवं प्रतप्य संमृज्या न्वारज्य आधारावाज्यभा

४८ सू
१२

गोडत्वासुन्वंतमिति च तस्य स्थालीपाकेन जुहुयात्पंचदशाज्याहुतीर्जुहोति कृणुष्वपाजइति पंच
दशाहुतिश्चतुर्गृहीतेन जुहुयान्मानस्तोकरिति देयाते रुद्रशिवातनूरिति षडंगरक्षा ॥०॥ सिंसे
धति शुक्रज्योतिरमर्त्यः शुचिपावक इत्यइति त्वन्नः सोमविश्वतो रक्षाराजन्नघायतो नरिष्ये
त्वावतः सखेति स्विष्टकृदादि प्राशनांते कृष्मागोः कृष्माश्च तिला हेममयमूलः सप्तधान्यसं
युक्तमाचार्यो यदद्यात्कृष्णो नडून्बल्लणे दद्यान्नक्षत्रसूचकेभ्यो वा सो दद्यादन्येभ्यो वा स्तणेभ्यः
सुवर्णे दद्यात्कृशरापायसेन वा स्तणामोजयेत्सार्पदैवते गंडजात एष एव विधिः कात्यायने
नोक्तः कात्यायनेनोक्तः ॥२१॥ दशम्यामुत्थाप्य वा स्तणामोजयित्वा पित्तानामकरोति द्यक्षरं च
तुरक्षरं वा घोषवदघंतरंतस्थं दीर्घाभिनिष्ठानं कृतं कुर्यान्नतद्वितमयुजाक्षरं माकारातर्हस्त्रि
यैतद्वितर्हशर्म वा स्तणस्य वर्मक्षत्रियस्य गुप्तेति वैश्यस्य चतुर्थे मासि निष्क्रमणिका सूर्यमु

गुरुः
१२

दीक्षयति तच्च क्षुरिति ॥ २२ ॥ प्रोष्येत्पृष्ठं हानुपतिष्ठते पूर्ववत्पुनरंष्ट्रं जपत्यंगारंगं तासं भवसि हृदया
 दधिजापसे ॥ आत्मा वै पुत्रनामासि स जीवः शरदः शरदमिति अथास्य मूढानवजिघ्रति प्रजापते
 द्वाहिंकारेण वज्रिधामि सहस्रायुषासौ जीवशब्दः शतमिति गवां त्वाहिंकारेणेति च त्रिदक्षिणे
 स्पकरेण जपत्यस्मे प्रयं धिमधवन् जीषन्निद्राणो विश्ववारस्य भूरेः ॥ अस्मेशतः शरदो जी
 वसेधा अस्मे वीरांश्च शतं इन्द्रशिमुनि तीन्द्रश्रेष्ठानिद्रविणानि धौहि चितिं दक्षस्य सुभगत्वं
 मस्मे ॥ प्रोषट् रयिरागमरिष्ठं तन्मूना एण स्वाप्नानं वाचः सुदिनत्वा मूहामिति सव्ये स्त्रिये तु मूर्ध्ना
 नमे वा वज्रिघ्रति ह् स्मीम् ॥ २३ ॥ षष्ठे मासे न प्राशनं स्थालीपाकः अपयित्वा ज्यभागा वि
 द्वाज्या हुतिर्जुहोति देवी वाचमजनयंत देवास्तां विश्वरूपाः पशवो वदंति ॥ सानो मं देशं ऊर्जं
 दुहाना धेनुर्वागस्मानुपष्टुतैतु स्वाहेति वा जो नो अघेति च द्वितीया एण स्थालीपाकस्य जुहोति

गृह
१३

प्राणेनान्नमसीयस्वाहापानेनगंधानशीयस्वाहाचक्षुषारूपारणशीयस्वाहाश्रोत्रेणयशोशीय
स्वाहेतिप्राशनांतेसर्वान्नरसान्सर्वमन्नमेकतोदृत्याथैनंप्राशयेत्तत्तस्मीहहंतेतिवाहंतकारं
मनुष्याइतिश्रुतेभारद्वाज्यामा७७सेनवाक्प्रसारिकामस्यकपिंजलमाहसेनान्नाद्यकाम
स्यमत्स्येजीवनकामस्यहृकषायाआयुःकामस्याध्यावृत्तवर्चसकामस्यसर्वैःसर्वका
मस्यान्नपर्यायवाततोवाहणभोजनमन्नपर्यायोवाततोवाहणभोजनम्॥२४॥ ॥इति
गृह्यसूत्रेप्रथमःकाण्डःसमाप्तः॥ ॥सांवत्सरीकस्यचूडाकरणंतृतीयेवाप्रतिहतेषो
डशवर्षस्यकेशांतोयथामंगलंवासर्वेषांवाहणभोजयित्वामाताकुमारामादायाह्वाय
हतेवाससीपरिधाय्याकआधायपश्चादग्नेरुपविश्यतपनवारब्धआज्याहुतिर्हुत्वाप्राश
नांतेशीतास्वप्सूष्माआधिंचतुल्येनवायुरुदकेनेह्यदितेकेशान्वयेतिकैश्मश्चितिवके

शा

गृह
१३

शांतेथान्ननवनीतपिंडं घृतपिंडं दध्नावाप्राशपतिततआदाय दक्षिणंगोदानं मुदतिसवित्राप्रसू
 तादेव्या आपउदंतुतेतनूदीर्घायुत्वायबलायवर्चस इति त्रेपाशालत्पाविनीयत्रीणिकुशतस
 णान्यंतर्द्धात्पोषध इति शिवो नामेतिलोहधुरमादाय निवर्तयामीति प्रवर्तयेनावयत्सवि
 ताधुरेण सोमस्पर्शो वरुणस्य विद्वान् ॥ तेन ब्रह्माणो वपते दमस्या पुष्पं जरदृष्टिर्यथा सदिति
 सकेशानि प्रच्छिद्या न दुहे गोमयपिंडे प्रास्पत्युत्तरतो ध्रियमाणस्त्वं हिरपरं तूष्मीमितरयो
 श्चोदनाद्यथ पश्चाज्या पुषमित्यथोत्तरतो येन भूरिश्चरादिवंज्यो कुपश्चाद्विस्तर्यम् ॥ तेन देव
 यामि ब्रह्मणा जीवातवे जीवनाय सुश्लोक्याय स्वस्त्यशति त्रिः धुरेण शिरः प्रदक्षिणं परिहरति
 समुखं केशांते यच्च धुरेण मज्जयता सुपे ससाव ह्वावावपति केशां द्विधिशिरोमास्या पुप्रमे
 षी मुखमिति च केशांते ताभिः अद्भिः शिरः समुच्य नापिताय धुरं प्रयच्छत्यक्ष एवं परिवपेति

७८
१४

यथा मंगलं केशशेष करणमनुगुप्तमेतत् स केशंगोमयपिंडं निधाय गोष्ठे पल्लव उदकांते वा
चार्याय वरं ददाति गो केशांते संवत्सरं ब्रह्मचर्यं मवपनं च केशांते द्वादशरात्र ६ षड्रात्रं त्रिरा
त्रमंततः ॥ १॥ अथ कर्णबोधः वर्षे तृतीये पंचमेवा पुष्पेण्डु वित्रा हरिरेवती पु पूर्वार्द्धे कुमारस्य
मधुरं दत्त्वा प्रत्यक्षुरवायोपविष्टाय दक्षिण कर्णं मभि मंत्रयते भद्रं कर्णेभिरिति सव्यं वक्ष्यं
ती वेदिति वायुभिं धाततो ब्राह्मण भोजनं ॥ २॥ अष्ट वर्षे ब्राह्मणमुपनये ऊर्भाष्टमे वैकाद
श वर्षे राज्यं द्वादश वर्षे वैश्यं यथा मंगलं वा सर्वेषां ब्राह्मण भोजयेत्तत्र च पर्युप्त शिरश
मलं कृतमानयंति पश्चादग्नौ रवस्थाप्य ब्रह्मचर्यं मागामिति वाचयति ब्रह्मचार्यसानीति वा
थेनं वासः परिधाय पतियेनेन्द्राय बृहस्पतिर्वीसः पर्यदधादमृतं तेन त्वापरिदधाम्पायु
षे दीर्घायुत्वाय बलाय वर्चस इति मेखलां बध्नीत इयंतु रुक्मं परिवाधमाना वरुणं पवित्रं पु

गुरुः
१४

नतीम आगात् ॥ प्राणपानाम्या बलमादधाना स्वसा देवी सुभगामेखयेमिति युवा सुवासाः परिवी
त आगात् स उ अयेयान् भवति जायमानः ॥ तं धीरासः कवय उ अयं तिस्रः ध्यो मनसा देवयंत इति वाक्स्मी
वात्र यज्ञोपवीत परिधानं यज्ञोपवीतं परमं पवित्रं प्रजापतेर्यत्सहजं पुरस्तात् ॥ आयुष्यमग्न्य
प्रतिमुंचु अयं यज्ञोपवीतं बलमस्तु ते जः ॥ यज्ञोपवीतमसि यज्ञस्य त्वा यज्ञोपवीते नोपनह्याम्य
थाजीनं प्रयच्छति मित्रस्य चक्षुर्दृष्टं वलीयस्ते जोयशस्वीस्य विरटः समिद्धम् ॥ अनाहनस्यं वस
नं जरिष्णुः परिदं वाज्यं जिनंदधे ह मिति तूष्णीं वा दंडं प्रयच्छति तं प्रतिगृह्णाति यो मे दंडः परापत
दैहाय सोधिभूस्याम् ॥ तमहं पुनरादद आयुषे वसन्तो वसुवर्चसा येति दीक्षा वदे के दीर्घसत्र
मुपैतीति वचनादथा स्याद्भिरंजलिनां जलिं पूरयत्यापो हि ष्टेति तिस्रभिरथैनं स्तुय्यमुदी
क्षयति तच्चक्षुरित्यथास्य दक्षिणाटः समधि हृदयमालभते मम व्रते ते हृदयं दधा मिमम

गृह
१५

चित्रमनुचित्रं ते अस्मममवाचं मेकमनाजुषस्ववहस्पतिद्वानियुनक्तुमस्यमित्यथास्पद
क्षिणार्धः हस्तं गृहीत्वा ह को नामासीत्यसावहं भो ३ इति प्रत्याहयै न माह कस्य ब्रह्मचार्यसी
ति भवत इत्युच्यमान इत्युच्य ब्रह्मचार्यस्य त्रिराचार्यस्तवाह माचार्यस्तवासावित्यथै नं भ
तेभ्यः परिददाति प्रजापतये त्वापरिददामि देवाय त्वासवित्रे परिददाम्यङ्गस्त्वौषधीभ्यः
परिददामि घ्रावा पृथिवीभ्यां त्वापरिददामि विश्वेभ्यस्त्वाभूतेभ्यः परिददामि सर्वभ्य
स्त्वाभूतेभ्यः परिददाम्यग्निं पृथिव्योपविशत्यन्वारं च आज्या
हुतिर्हुत्वा प्राशनां ते येन ६ स ६ शास्त्रिब्रह्मचार्यस्यापोशानकर्म कुरुमादिवा सुपुत्या वा
चं यच्छसमिह माधेह्यपोशानेत्यथास्मै सा वित्री मन्वा होत रतो ग्रेः प्रत्यङ्मुखो योपविष्टा
योपसन्नाय समीक्षमाणाय समीक्षिताय दक्षिणा तस्तिष्ठत आसीनाय वै के पच्छोर्ध्वं

गुरुः
१५

शः सर्वं च तृतीयेन सहानुवर्तयन् संवत्सरेषां मास्ये चतुर्विंशत्यहे द्वादशाहेषडहे त्र्यहे वा स
द्यस्त्वेव गायत्री ब्राह्मणायानुब्रूयादाग्नेयो वै यो वै ब्राह्मण इति श्रुते स्त्रिष्टुभं राज्यं न्यस्य जग
ती वै श्वस्य सर्वेषां गायत्री मन्त्रसमिधा दानम् ॥ ४ ॥ पाणिनाग्निं परिसमृत्त्यग्ने सुश्र
वः सुश्रवसं माकुरु यथा त्वमग्ने सुश्रवः सुश्रवा अस्येवं मा ॥ ५ ॥ सुश्रवः सोश्रवसं गुरु यथा त्व
मग्ने देवानां यज्ञस्य निधिपा अस्येव महमनुष्याणां वेदस्य निधिपो भूतसमिति प्रदक्षिराम
ग्निं पर्युक्ष्योत्तिष्ठन् समिधमा दधात्यग्ने ये समिधमहर्षं ब्रूते जातवेदसे ॥ यथा त्वमग्ने समि
धा समिध्य स एव महमायुषामेधया चर्वसा प्रजया पशुभिर्वृक्षवर्चसेन समिधे जीवतु
त्रो ममाचार्यो मेधा व्यहमसान्प निराकरिष्युर्यशस्वी तेजस्वी बृहवर्चस्य आदौ भूया ॥ ६ ॥
स्वाहेत्येवं द्वितीयां तथा तृतीयां मेधात इति वासमुच्चयो वा पूर्ववत्परिसमृत्तं पर्युक्ष्य

गृह
१६

पाणीप्रतप्यमुखंविमृष्टेतन्वाअग्नेसितंनवंमेधाह्वापुर्दोअग्नेस्यायुर्मेदेहिचर्वोहाअग्नेसिवर्वो
मेदेहि॥अग्नेयन्मेतन्वाडुनन्तमआपृता॥मेधांमेदेवःसविताआरुधातुमेधांदेवीसरस्वती
आरुधातु॥मेधामश्विनोदेवावाधत्तांपुष्करस्त्रजावित्पंगान्यालभ्यजपत्पंगानिचमआप्याये
तांवाक्प्राणश्चक्षुःश्रोत्रंयशोवलमितिज्यायुषाणिकरोतिभस्मनाललाटेग्रीवायांदक्षिणे
६.सेरुदिचज्यायुषमितिप्रतिमंत्रम्॥५॥अत्रभिक्षाचर्यचरणांभवत्पूर्वावाहणोभिक्षेत
भवन्मध्याह्नराजन्योभवदंत्यांवैश्वसिस्त्रोप्रत्यारव्यायिन्यःषड्द्वादशापरिमितावामा
तरंप्रथमामेकआचार्योयभैक्षानिवेदयित्वावाग्यनोहःशेषंतिष्ठेदित्येकेहि६.सन्नराणा
त्समिधमाहुत्यतस्मिन्नग्नौपूर्ववदाधायवाचंविष्टजतेधःशाय्यक्षारलवणाशीस्यारु
धारणमग्निपरिवरांगुरुशुश्रूषाभिक्षाचर्यमधुमाह्नसमञ्जनोपयोसन्नस्त्रीगम

उरुः
१६

नानुतादत्तादानानिवर्जयेदृष्टाचत्वारिंशद्वर्षाणि वेदब्रह्मचर्य्यंचरेद्वा दशदशवाप्रतिवेद
यावद्भूरुणवावासा एणसिशाणक्षौमाविकान्येणेषमजिनमुत्तरीयंब्राह्मणस्परोरवर्त राजन्य
स्याजंगव्यं वा वैश्वस्य सर्वेषां वागव्यमसति प्रधानत्वान्मौंजी रशना ब्राह्मणस्य धनुष्य
राजन्यस्य मोर्ची वैश्वस्य मुंजा भावे कुशाश्वंतक वत्व जानां पालाशो ब्राह्मणस्य दंडो वैल्वो
राजन्यस्योदुंवरो वैश्वस्य केशसंमितो ब्राह्मणस्य दंडोललाटसंमितः क्षत्रियस्य घ्राण
संमितो वैश्वस्य सर्वेषां माचार्येणाहृत उत्थाप्य प्रतिशृणुयाद्दयानं वेदासीन आ
सीनं चेति षंस्तिष्ठतं वेदभिक्रामन्नभिक्रामतं चेदभिधावन्स एव वर्तमानो मुत्राद्यवसती
तितस्य स्नातकस्य कीर्तिर्भवति त्रयः स्नातका भवन्ति विधास्नातको ब्रतस्नातो विधाव्रत
स्नातक इति समाप्य वेद समाप्य व्रतं यः समावर्तते स विधास्नातकः समाप्य व्रतमसमा

४८
७

पुनरेव यः समावर्तते सवतस्मात्कउभयः समाप्य यः समावर्तते सविद्यावतस्मात्कइत्याद्योऽ
शाद्वर्षाद्वास्मरणस्य नानीतः कालो भवत्यादाविर्दः शाश्वतजन्यस्याचतुर्विर्दः शाद्वैश्वस्यानर्द्ध्वं पति
तसावित्रिका भवन्ति तेनानुपनयेयुर्नीध्यापयेयुर्नयाजयेयुर्नचैभिर्व्यवहरेयुः कालाति
क्रमेणियतवक्रिपुरुषपतितसावित्रीकारणामपत्ये संस्कारो नाध्यायनं च तेषां ॥ संस्कारे
सुव्रीत्पत्तो मेनेष्टु काममधीयीतव्यवहार्या भवन्ति तवचनात् ॥ ६ ॥ अथोपनीतो ब्राह्मण
स्त्रिशिरवः शिखी जटिलो मुंडो वाक्षारलवराणां शीस्यात्सावित्री ६ षड्रात्रं त्रिरात्रं सघः का
लं वाचरेत्तदेव वतमुदीक्ष्य रंडमयो निधाय मेखलां यज्ञोपवीतं चाप्यं त रिति प्रत्यचं न
मो वरुणायेति त्रिमधुरं दत्वा ततोऽप्याग्नेयं प्रथमं वेदवतमादिशेद्ब्राह्मणश्च त्रिपवि
शां पंचसांवत्सरिकाणि वेदवतानि चरित्वा ततोऽप्यवतं चरेत्त्रिष्वंगुष्ठेन ६ शुक्रियादि

३८
७

पुष्टक्रियः शुक्राभिआवयेदोपनिषदमुपनिषद्भिः शैलमर्धः शैलमिनीनिरघावाविद्यमानआ
वस्त्रचुदीरतामानोभद्राआशुः शिशानइमानुकमितिचवेदशिरसावगुंठयेदवगुंठिनीत्रिव
लिंपंचवलिवानाभिदेशात्यच्छाद्यवाग्यनोरण्येधः शयीतग्रामेगोष्ठेदेवतायतनेवामुष्टाया
मवगुंठनीमरण्येविस्तजेदहमस्योदुत्तंवित्रंदेवानामित्युदितेर्केजपतिवर्षतिथोः शान्तिरिति
शान्तिकरोतिशान्तिभाजनंगुरवेदघादेवमेवागुंठनीचगोदानेगोमिथुनंतस्याजोदानमिति तस्या
जोदानमिति॥७॥ वेदः समाप्पस्नायाहुस्त्रचर्येवाष्टावत्वारिः शतकंद्वद्दशकेप्येकेगुरुणानु
ज्ञातोविधिर्विधेयस्तर्कश्चवेदः षडंगमेकेनकल्पमात्रेकामंतुयाज्ञिकेत्यापसंगृह्यगुरुः स
मिधाभ्याध्यायपरिश्रितस्योत्तरतः कुशेषुप्रागग्रेषुपुरस्तात्स्थित्वाष्टानामुदकुंभानांयेष्वे
तरनयः प्रविष्टागोह्यउपगोह्योमयूखोमनोहास्वलविरुजुस्तनूदुषुरिंद्रियहातान्विजहा

गृह
१८

मियोरोचनस्तमिह गृह्णामीत्येकस्मादप्यो गृहीत्वा तेनाभिषिंचते तेन मामभिषिंचामि श्रीये
शसे वृक्षणे वृक्षवर्चसा येति येन त्रियमकृणुतां येनावष्टशतार्थसुरायेनाक्ष्यावभ्यषिंच
तां यद्वा तदश्विना यश इत्यापो हि ष्वेति च प्रत्यचं त्रिभिस्तस्मी मितरै रूद्रतममिति मेखला मु
मुच्यदंडं निधाय वा सो न्यत्यरिधायादित्यमुपतिष्ठत उद्यभ्राजभृष्टुरिन्द्रो मरुद्भिरस्था
त्पातर्यावभिरस्था दशस निरसि दशस निं मा कुर्या विदन्मा गमयोद्यभ्राजभृष्टुरिन्द्रो म
रुद्भिरस्था दिवा यावभिरस्था हृतश निरसि शतम निं मा कुर्या विदन्मा गमयोद्यभ्राजभृ
ष्टुरिन्द्रो मरुद्भिरस्था त्सायं यावभिरस्था त्सहस्रस निरसि सहस्रम निं मा कुर्या विदन्मा
गमयेति दधितिला न्वा प्रा शप जया लोम नखा ए० सं कृत्यो दुर्वरेणा दंता न्धावेता न्धाया य
त्युहध्वर सोमो राजाय मा गमत् ॥ समे मुखं प्रमा र्ष्यते यशसा च भंगेन चेत्पुत्साद्य पुनः

गृह
१८

स्नात्वानुलेपनं नासिकयोर्मुखस्य चोपगृह्णीते प्राणापानौ मेतर्पय चक्षुर्मेतर्पय श्रोत्रं मेतर्पयेति पि
तरः शुद्धं ध्वमिति प्राणो रवने ज नंद क्षिरानु विद्यानु लिप्यज पेत्सु च क्षा अहमक्षीभ्यां भूयासः
सुवर्चां मुखेन सुश्रुत्करा भ्यां भूयासमीत्य हतं वा सो धौ तं वा भोत्रेणा द्वादयीत परिधास्येयशो
धास्ये दीर्घायुत्वा यजरदृष्टिरस्मि ॥ शतं च जीवा मिशरदः पुरु चीराय स्योषमभिसंव्ययीष्य इत्य
थोत्तरीयं यशसामाघावापृथिवी यशसेन्द्रावहस्य तीयशो भगश्च माविदधशो माप्रतिपद्य
तामित्येकं चेत्पूर्वस्योत्तरवर्गेणाप्रद्वादयीत सुमनसः प्रतिगृह्णीति या आहरज्जमदग्निः अद्वाये
कामायेन्द्रियायता अहं प्रतिगृह्णीमि यशसा च भगेन चेत्यथा बंधूति यद्यशोपरसामिन्द्र
श्चकार विपुलं पृथु ॥ तेन संयथिताः सुमनस आवध्नामि यशो मयीत्पुष्मीषेरा शिरोवेष्टयते युवासु
वासा इत्यलं करणमसिभूयो लं करणं भूयादिति करणं वेष्टको वत्र स्येत्पंक्ते क्षिराणी रो विष्णुरसी
त्पात्मानमादर्शं प्रेक्षते ह्यत्रं प्रतिगृह्णीति वरुस्यते श्रुदिरसि पाप्मनो मामं नर्द्धे हि ते जशो यश

७८ सू
१२

सोमांतदेहीतिप्रतिष्ठेस्थोविश्वतोमाघातमित्युपानहोप्रतिमुंचतेविश्वाम्योमानाष्टाम्यस्यारि
पाहिसर्वतइतिवैरावंदंउमादत्तेदंतप्रच्छालनादीनिमित्तमपिवासद्धत्रोपानहश्चापूर्वशि
चेनमंत्रः॥८॥स्नातस्त्वयमावक्ष्यामःकामादितरोनृत्पगीतवादित्राणिनकुर्यान्नचगच्छे
त्कामंतुगीतंगायतीवैवगीतेवारमत्तइतिह्यपरंक्षेमेनक्तंयामांतरंनगच्छेन्नचधावेदुदपा
नावेक्षराष्टक्षारोहराफलप्रपतनसंधिसर्पराविवृतस्नानविषमलंघनशुक्तवदनसं
ध्यादित्यपेक्षणाभेक्षणादिनकुर्यान्नहवेस्नात्वाभिश्चेतापहवेस्नात्वाभिश्चांजयतीति
ऋतेःवर्षत्यप्रावृत्तोवृजेदयमेवज्रःपाप्मानमपह्नदित्यस्वात्मानंनावेक्षताजातलोम्री
पुष्टःषीढःषुण्डचनोपहसेन्नचगच्छेऊर्भिरांगीविजयेतिब्रूयात्सकुलमितिनकुलंभगालमिति
कपालंमणिधनुरितीन्द्रधनुर्गंधयंतीपरस्मेनाचक्षीतोवैरायामनंनहितायांभूमावु
त्सर्पेतिष्ठन्नमूत्रपुरीषेकुर्यात्स्वयंप्रशीर्णकाष्ठेनगुदंप्रमृजीतविकृतंवासोनाच्छादय

७८
१२

तद्वद्वतो वधत्रः स्यात्सर्वत आत्मानं गोपाये सर्वेषामिव ॥ ९ ॥ तिस्रो रात्री व्रतं चरेत् ॥ अथा ॥
साधुपुत्राय पायी स्त्री शूद्र शव कृष्ण शकु निशुनां वा दर्शनमसंभाषा च तेः शव शूद्र सूतका नामि
व नाद्यान्मत्र पुरीषेष्ठी वनं वा तपेन कुर्यात्सूर्याच्चात्मानं नान्तर्दधीत तप्तेनोदकार्यं कुर्वीतावज्योत्स
रात्रौ भोजनं सत्यवादनमेव वादीक्षितोऽप्यातपादीनि कुर्यात्प्रवर्षं वांश्चेत् ॥ १० ॥ अथातः पंचम
हायज्ञाः ॥ वैश्वदेवा दन्नात्यर्ष्यस्वाहा कारेर्जुह्यादुस्त्रणो प्रजापतये गृह्याभ्यः कश्यपायानुम
तय इति भूत गृह्येभ्यो मणिकेत्री नृपर्जन्या याज्ञः पृथिव्ये धात्रे विधात्रे च द्यौः ॥ प्रतिदिशं
वायं वेदिशां च मध्ये त्रीन्ब्रह्मणो तरिक्षाय सूर्याय विश्वेभ्यो देवेभ्यो विश्वेभ्यश्च भूतेभ्यश्च तेषां
मुत्तरत उपसेभूतानां च पतये परंपितृभ्यः स्वधानम इति दक्षिणातः पात्रं त्रिणिज्योत्तरापरसां
दिशि निनयेद्यक्षे तत्र इत्युक्त्या अंब्राह्मणाय वने ज्य दद्याद्धंतत इति ॥ यथा ह्येभिस्तु कानतिथीश्च सं

गृह
२०

भजेरन्वालज्येष्ठागृह्यायथार्हमश्रीयुः पश्चाद्गृहपतिः पत्नी च पूर्वोवागृहपतिस्तस्मादुखादिष्टं गृहप
तिः पूर्वोतिथिभ्यो श्रीयादिति श्रुतेरहरहः स्वाहा कुर्यादनाभावे केन विदाकाष्ठा देवेभ्यः पितृभ्यो मनु
ष्येभ्यश्चोदयावात् ॥ ११ ॥ अथातो धर्मजिज्ञासा केशांता दूर्ध्वमपत्नी कउत्सनाग्निरनग्निको वा प्रवा
सी ब्रह्मवारी चान्वग्निरिति ग्रामाग्निमाह तपष्टोदि वीत्यधिष्ठाप्य विभिश्च सा वित्रैः प्रज्वाल्यता ॥
सवितुस्तत्सवितुर्विश्वा नि देव सवितरिति पूर्ववदक्षतेर्हत्वा पाकं पवेत्तत्र वेदेष्वे देवं ब्रह्मरो प्रजा
पतये गृह्याभ्यः कश्यपायानुमतये विश्वेभ्यो देवेभ्यो अये स्विष्टकृत इत्युपस्थरप पूर्वद्वलि
कर्मेवं ते न च या पाकं न भवति न वृथा पाकं पवेन्न वृथा पाकमश्रीयादत्र पिंडपितृयज्ञः पक्ष्या
द्याग्रपणानि कुर्यात् ॥ १२ ॥ अथातो ध्यायो पाकर्म ॥ ओषधीनां प्रादुर्भावे अवरो न आचरणं पो
णमास्या ॥ १३ ॥ आचरणं पंचमी ॥ १४ ॥ हस्तेन वाज्यभागविष्णुज्वाहतीर्जु होति पृथिव्या अन्नय इत्य

गुरुः
२०

वेदेतरिक्षायवायव इति यजुर्वेदे देवे सूर्यायेतिसामवेदे दिग्भ्यश्चक्षुमस इत्यथर्ववेदे ब्रह्मरोहणे
भ्यश्चेतिसर्वत्र प्रजापतये देवेभ्यश्च विभ्यः अङ्गायेमेधाये सदसस्पतये नमस्तथ इति चैतदेव ब्र
तादेशानविसर्गेषु सदसस्पतिमित्यक्षतधानास्त्रिस्सर्वे उपठेयुर्हत्वा हत्वा उवर्षस्त्रिस्त्रिस्त्रिः
समिध आदभ्युराद्रीः पलाशाद्यताक्ताः सावित्रा ब्रह्मवारिणाश्च पूर्वकल्पेनासन्नो भवन्ति
त्यक्षतधाना अरवादन्तः प्राप्ती युर्दधिक्रावा इति दधिभक्षयेयुः ॥ स पावन्तं ग एमि छेत्तावन्त
स्तिलानाकर्षफलकेन जुहुयात्सावित्रा शुक्रज्योतिरित्यनुवाकेन वा प्राशानां ते प्रत्यशुखेभ्य
उपविष्टेभ्य ओंकारमुक्ता विश्वसावित्री मध्यापादीन्ब्रूयाद्विषिमुखानि ब्रूवानां पर्वणि
छंदोगानां ॥ सूक्तान्याथर्वणां ॥ सर्वे जयन्ति सह नो स्तु सह नो वतु सह न इदं वीर्यं वदस्तु ब्रह्म
इदुस्तद्देवयेन यथानविद्विषामह इति त्रिरात्रं नाधीयीरं ह्यो मनरवानां महन्तं न मे के प्रागुत्सर्गा
त् ॥ १३ ॥ वाते मावास्यायामिति सर्वानध्यायः आद्याशाने चोल्कावस्फूर्जद्भूमिचलना गमुत्यानेष्व

गुह्य
२१

तुसंधिषुवाकालमुत्सृष्टेष्वधर्शनेसर्वरूपेवत्रिरात्रं विसंधंवाभुक्त्वा र्द्रपाणि रुदके निशाया ॥
संधिवेलयोरंतः शवेग्रामेग्रामांतदिवाकीर्तिधावतोभिशस्तपतितदर्शनाश्चर्याभुदयेषुचतकालं
नीहारेवादित्रशब्दआर्तस्वनेग्रामांतेशमशानेश्वगर्दभोलूकशृगालसामशब्देषुशिष्टाचरिते
चतकालंगुरौप्रतेपोभ्यवेयादृशरात्रं चोपरमेत्सतानूनप्रितिसवस्रवारिणित्रिरात्रमेकरात्रं
मसवस्रवारिएषर्द्धषष्ठान्मासानधीत्योत्सृजेयुर्द्धसप्तमान्वायेमाष्टचंजयंतुभाकवीयुवा
यो नो धर्मः परापतत् ॥ परिसरम्भानिधर्मिणो विसरम्भानिविसृजामह इतित्रिरात्रं सहोष्पवि
प्रतिष्ठेरत् ॥ १४ ॥ यौषस्परोहिण्यो मध्यमायां वाष्टकायामध्यायानुत्सृजेयु रुदकांतंगला
द्भिर्देवांश्छुंदा ॥ १५ ॥ सिवेदानृषी न्युराणाचार्यान्गंधर्वा नितराचार्यान्संवत्सरं वसावयवंधि
तृनाचार्यान्स्वाश्वतर्पयेयुः सावित्री चतुरनुदुत्यविरतास्म इतिप्रब्रूयुः क्षपरां प्रवचनं वप
र्ववत् ॥ १५ ॥ पुण्याहेलांगलयोजनं ज्येष्ठयावेन्दुदेवत्यमिदं पञ्चमं श्विनो मरुतः ॥ उदला

गुह्यः
२१

काश्यपः स्वातिकारीणः ॥ सीतामनुमतीं वदध्वा तंडुलै रक्षते रिष्टानडुहो मधुघृते प्राशयेत्सु नष्ट-
फाला इति कृषेत्फालं बालभेतनवाग्न्युपदेशाद्वपना नुखंगाञ्चाग्न्यमभिषिञ्चा कृष्टं तदा कृषे-
युः स्थालीपाकस्य पूर्ववद्देवता यजेदुभयोर्वीहियवयोः प्रवपन्सीता यजेत्ततो ब्राह्मण-
भोजनम् ॥ १६ ॥ अथातः अवणकर्म ॥ आवणं पौर्णमास्या ॥ स्थालीपाकः अपयित्वा
क्षतधानाश्चेककपालं च पुरोडाशां धानानां भूयसीः पिष्ट्वा ज्यभागा विष्ट्वा ज्याहुती जुहो-
त्यपश्चेत्तपदाजहि पूर्वरात्रावापरे रात्रिं संप्रववाहणी रिभौः प्रजाः सर्वाश्च बांधवैः स्वाहा ॥
नवे श्वेतस्याध्याचारैर्हिर्ददर्शकं च न श्वेता यवैर्दर्व्या यनमः स्वाहेति स्थालीपाकस्य जुहो-
ति विष्णवे अवणय आवणं पौर्णमास्ये वर्षाभ्यश्चेति धाना वंतमिति धानानां घृताक्ता-
नसक्तू सपेभ्यो जुहोत्यग्निं यपांडु पार्थिवानां ॥ सर्पाणां मधिपतये स्वाहा श्वेतवायवां

गुरु
२२

तरिक्षाणा ॥ सर्पाणा मधिपतये स्वाहाभिभूः सोर्यदिव्याना ॥ सर्पाणा मधिपतये स्वा
हेतिसर्वहुतमेककपालंध्रुवाय भोमाय स्वाहेति प्राशनां ते सक्तनां मेकदेशः सर्पेभ्यु
प्योपनिष्कृम्य वहिः शालाया ॥ स्थंडिलमुपलिप्योल्कायां ध्रियमाणायो मां त राग
मतेत्युक्तावाग्यतः सर्पानवने जयत्याग्नेयपांडुपार्थिवाना ॥ सर्पाणा मधिपतेव
ने निक्ष्वेत्तवायवांतरिक्षाणा ॥ सर्पाणा मधिपतेव ने निक्ष्वाभिभूः सोर्यदिव्या
ना ॥ सर्पाणा मधिपतेव ने निक्ष्वेति यथावनिक्तं रवौ पद्यातः सक्त ॥ सर्पेभ्यो वलिः
हरत्याग्नेयपांडुपार्थिवाना ॥ सर्पाणा मधिपत एषते वलिः श्वेतवायवांतरिक्षाणा
॥ सर्पाणा मधिपत एषते वलिरभिभूः सोर्यदिव्याना ॥ सर्पाणा मधिपत एषते
वलिरित्यवने जपपूर्ववत्कंकतेः प्रलिखत्याग्नेयपांडुपार्थिवाना ॥ सर्पाणा मधिपतेप

गुरुः
२२

लिरवस्वश्चेतवायवांत रिक्षा ॥ सर्पाणां मधिपते प्रलिरवस्वाभिभूः सौर्यदिव्याना ॥ सर्पाणां मधिपते प्रलिरवस्वेत्यंजनानुलेपनं स्रजश्चांजस्वानुलिंपस्वस्रजोपिनस्यस्वेति
सक्तुशेषं स्थंडिले सुष्योदपात्रेणोपनित्री योपतिष्ठते नमोस्तु सर्पेभ्य इति तिसृभिः
सयावत्कामयेत न सर्पाभ्युपेयुरिति तावत्संततयोद्धारया निवेशमंत्रिः परिधिं
चमयिष्यादपश्चेतपदाजहीति द्वाभ्यां हवीं शूर्पं प्रक्षाल्य प्रतप्य प्रयच्छति द्वारदेशे
मार्जयंत आपो हि ष्ठेति तिसृभिरनुगृह्णमेतं सक्तुशेषं निधाय ततोस्तमितेस्तमि
तेऽग्निं परिचर्य दव्योपघातं सक्तुसर्पेभ्यो वलिं हरेदाग्रहायणास्तं हरंतं नांत
रे रागच्छेत्पुर्दव्याचमनं प्रक्षाल्य निदधाति धाना प्राशं त्यसं स्पृशततो ब्राह्मणभो
जनम् ॥ ७ ॥ प्रौष्ठपद्यामिन्द्रयज्ञः ॥ पायसमैन्दुं अपयित्वा पूर्णं चापूर्ये स्तीर्त्वा ज्य

ता

गुरु
२३

भागाविष्ठाज्याहुतिर्जुहोतींद्रायेंद्राणामाजायैकपदेहिर्बुध्यायषोष्ठदाभ्यश्चेतिस्थाली
पाकस्यजुहोतींद्रायस्वाहेतिप्राशानांतैमरुद्रोवलिहिरत्यहुतादोमरुतइतिश्रुतेश
चस्येषुपलाशेषुमरुतोश्चस्येतस्थुरिति वचनाच्छुक्रज्योतिरितिप्रतिमंत्रंविमुखेन
चमनसानामान्येषामेतानीतिश्रुतेरिंद्रदेवीरितिजपतिततोवाह्यएभोजनं॥१८॥
आश्वयुज्यांघृषातकाःपायसमेन्द्रश्चपयित्वादाधिमधुघृतमिश्रंजुहोतींद्र
येंद्राणामाश्विभ्यामाश्वयुज्येयोरामास्येशारदेवेतिप्राशानांतैदाधिघृषातक
मंजलिनाजुहोत्पूनंमेपूर्यतांपूरामेमाद्यगात्स्वाहेतिदधिमधुघृतमिश्रममा
त्याअवेक्षंतआयातिन्दुइत्यनुवाकेनमातृभिर्वत्सासहसृज्यता॥१९॥रात्रिमात्र
हायणीचततोवाह्यएभोजनम्॥२०॥अथसीतायज्ञोव्रीहियवानांयत्रयत्रयजेत

गुरु
२३

तन्मयः स्थालीपाकः अपयेत्कामादी जानो न्यत्रापित्री हियवयोरेवान्यतरः स्थालीपाकः
अपयेन्नपूर्वबोदितत्वात्संदेहो संभवादिनिवृत्तिः क्षेत्रस्य पुरस्तादुत्तरतो वा शुबो देशे
कृष्टे फलानुपरोधेन ग्रामे चोभयसंप्रयोगादविरोधाद्यत्र अपयिष्यन्नुपलिप्त उद्धता
बोक्षिते त्रिमुपसमाधाय तन्निष्पेदं भैरवीं त्वं भागा विष्णुज्या हुतीर्जु होतिष्ठ
यित्री घोः प्रदिशो दिशो यस्मेधुमिरावृताः ॥ तिमहे न्मुपहूये शिवानः संतुहेतयः स्वा
हा ॥ यन्मे किं विदुषे प्सितमस्मिन्कर्मणि वृत्रहर् ॥ तन्मे सर्वं स मृच्छतां जीवनः श
रदः शतं स्वाहा ॥ संपतिर्भूतिर्भूमिर्वृष्टिर्ज्येष्ठः श्रेष्ठः श्रीः प्रजामिहावतु स्वाहा ॥
यस्याभावे वैदिकलौकिकानां भूतिर्भवति कर्मणा मिदुपत्नी मुपहूये सीता ॥ सामे
त्वेन यायिनी भूयात्कर्मणि कर्मणि स्वाहा ॥ अश्वावती गोमती सनत्तावती विभर्ति
या प्राणा भूतो अतंदिता ॥ खलमालिनी मुर्वरा मस्मिन्कर्मणुपहूये ध्रुवा ॥ सामेत्वनया

गृह
२४

यिनी भूयात्वा हेति स्थालीपाकस्मजु होति सीताये यथा ये रामाये भूत्या इति मंत्रवत्प्रदानमेके
षा ॥ स्वाहाकारप्रदाना इति श्रुते विनिहिते स्तरराशेषकुशेषु सीता गोपुभ्यो वलिहं हरति पु
रस्ता घत आसते सुधन्वा नो निषंगिराः ॥ तेत्वा पुरस्ताद्गोपायं त्वप्रमत्ता अनपायिनो नम
रुषां करोम्यहं वलिमेभ्यो हरा मीममित्यथ दक्षिणतो निमिषा वर्मिणा आसते तेत्वा
दक्षिरातो गोपायं त्वप्रमत्ता अनपायिनो नमरुषां करोम्यहं वलिमेभ्यो हरा मीममि
त्यथ पश्चादाशु वः प्रभूवो भूतिर्भूमिः पार्थिवो नृकुलिः ॥ तेत्वा पश्चाद्गोपायं त्वप्रमत्ता
अनपायिनो नमरुषां करोम्यहं वलिमेभ्यो हरा मीममित्यथोत्तरतो भीमा वायुः स
माजवेते त्वोत्तरतः क्षेपे स्वले गृहे ध्वनिगोपायं त्वप्रमत्ता अनपायिनो नमरुषां क
रोम्यहं वलिमेभ्यो हरा मीममिति प्रकृता दन्यस्मादा ज्यशेरेण वद्वर्वद्वलिकर्म
स्त्रियश्चोपजायेरभावरितत्वात्सहस्थिते कर्मणि ब्राह्मणभोजयेत्सहस्थिते कर्म

गुरुः
२४

एवास्मिन् भोजयेत्सर्गस्थिते कर्मणि वास्मिन् भोजयेत् ॥ २० ॥ ॥ इति गृह्यसूत्रे द्वितीयकाण्डः स
माप्तः ॥ ॥ अनाहिताग्नेर्न वप्राशाने न वर्धः स्थालीपाकः अपयित्वा ज्यभा गोविष्टा ज्योतिर्जु
होतिशतामुधाय शतवीर्याय शतोत्तये अभिमातिषा हे शतं ज्योनः शरदोजीजा त्रिंदोनेषद
तिदुरिता निविश्या स्वाहा ये च त्वारः पथयो देवयाना अंतराद्या वा पृथिवी विचंति तेषां योज्या
त्रिमजीजिमा वहस्तस्मे नो देवाः परिधत्ते ह सर्वे स्वाहेति स्थालीपाकस्याग्रयणदेवताभ्यो हुत्वा
जुहोतिस्विष्टकृते च स्विष्टमग्ने अभितत्पराणि हि विष्टांश्च देवः पतना अविष्यत् ॥ सुग जुषंथो प्र
दिशन् न स हि ज्योतिष्मधे ह्यजरन्न आयुः स्वाहेत्यथ प्राश्नात्पग्निः प्रथमः प्राश्नात्तु सहिवे द्यपा
हविः ॥ शिवा अस्मभ्यमोषधी कुराणे तु विश्ववर्षणि भद्रान्नः श्रेयः समनैष्ट देवाः ॥ त्वया वशे
न सममूहि महित्वा स नो मयोभ्रः पितो आविशस्व ॥ शन्नो कायतन्वे स्यो नो न्नप तीयया वाच
यवाना मेतमुत्पं मधुना संयुतं यवर्ध सरस्वत्या अधिमना वव कृषुः इन्द्रासीत्सीरपतिशत
कतुः कीनाशा आसन्न रुतसु दातव इति ततो वास्मिन् भोजनम् ॥ १ ॥ मार्गशीर्षी पौर्णमा

गुह्य
२५

अ५

स्यामाग्रहायणीकर्मस्थालीपाकः अपयित्वा अवरावराज्याहुतीर्हुत्वा पराजुहोतियांजनाः प्रति
नंदंतिरात्रीधेनुमिवायतीसंवत्सरस्य पापानीसानो अस्तु सुमंगली स्वाहा ॥ संवत्सरस्य प्रति
मायाता ॥ रात्रीमुपास्महे ॥ प्रजा ॥ सुवीर्यं कृत्वा दीर्घमायुर्व्यश्नोवै स्वाहा ॥ संवत्सराय परि
वत्सरायेदावत्सराये हत्सराय वत्सराय कृणुते बृहन्नमः ॥ तेषां वयं सुमतौ यज्ञियानां
ज्योऽजीजाहता स्यामः स्वाहा ॥ श्रीमो हेमंत उत नो वसंतः शिवानो वर्षा अभया शरन्नः ॥ तेषां
भक्तानां शतं शरदानां त्रिंशत् एषामभये वसेमः स्वाहेति स्थालीपाकस्य जुहोति सोमाय
मृगशिरसे मार्गशीर्षे पौर्णमास्ये हेमंताय वेति प्राशनांते शक्तुशेषः शरपे न्युष्योपनिष्क
मणप्रभृत्या मार्जनात्तु उत्सृष्टो वलिरित्याहुपश्चादग्नेः स्रस्तरमास्तीर्या हतं च वास आहु
ता अहतं वा सप्तः प्रत्यवरो हंति दक्षिणातः स्वामी जायो तत्रायथा कनिष्ठमुत्तरतो दक्षिणे
वल्गायां मुपवेश्योत्तरत उदपात्रं शमीशाखा शीतालोष्टाश्मनोनिधाय त्रिमीक्षमारो
जयत्ययमग्निवीरतमो यं भगवंतमः सहस्रसातमः ॥ सुवीर्यं यं श्रेष्ठो दधातु नाविति

गुह्यः
२५

पञ्चादशैः प्राञ्चमंजलिं करोति देवी नमामि तिति सृभिः स्रस्तरमारोहंति ब्रह्माणमाभं त्रयते ब्रह्मन्
प्रत्यवरोहामेति ब्रह्मा नुज्ञाता प्रत्यवरोहंत्यायुः कीर्तिर्यशो बलमन्नाद्यं प्रजामितुपेता जयंति सु
हेमंतः सुवसंतः सुग्रीष्मः प्रतिधीयतामः ॥ शिवानो वंषीः संतु शरदः संतु नः शिवा इति स्थो
ना भवेति दक्षिरा पाश्वैः प्राक् शिरसः संविशंतु पोतिष्ठतु दायुषा स्वायुषो त्यजं न्यस्य वृ
क्ष्या घृषि व्याः सप्तधा मभिरित्येवं हिरपरं ब्रह्मा नुज्ञाता अधः शयी रंश्चतुरो मासान् यथे
ष्टं वा ॥ २ ॥ दुर्ध्वमाग्रहा य एषा स्ति स्त्रोष्टका रेंद्रि वैश्वदेवी प्राजापत्या पित्र्ये त्यक्पमा ॥ स
शाकैर्यथा संख्यं प्रथमाष्टका पक्षाष्टमा ॥ स्थालीपाकः अपयित्वा ज्यभागा विष्टा ज्य
रुतीर्जु होति त्रिंशत्स्य सार उपयंति निष्कृतिः समानं केतुं प्रति मुंचन्नाः ॥ न तं सत्त्वं
ते कवयः प्रजानतीर्थधे छंदसः परियंति भास्वती स्वाहा ॥ ज्योतिष्मती पतिमुंचते नभो
रात्री देवी सूर्यस्य व्रतानि विपश्यति पशवो जायमाना नाना रूपा मातुरस्या उपस्थे स्वाहा ॥

७० स
२६

एकाष्टकातपसातप्यमानाजजानगर्भं महिमानमिन्दुम् ॥ तेन दस्युन्वयवहंत देवाहंता सुराणाम
भवच्छवीभिः स्वाहा ॥ अनानुजामनुजां मा मकर्तः सत्यं वदं त्यन्विच्छतत ॥ भूया समस्य
सुमतौ यथाययमन्यावो अन्यामतिमाप्रयुक्तस्वाहा ॥ अभून्मम सुमतौ विश्वे देवा आष्टप्र
तिष्ठा मविदक्षिगाधं भूया समस्य सुमतौ यथाययमन्यावो अन्यामतिमाप्रयुक्तः स्वाहा ॥
पंचमूर्ध्नीरनुपंचदोहगां पंचनाम्नी मृतवोनुपंच ॥ पंचदिशः पंचदशेन कृताः समानं
मूर्ध्नीरधिलोकमेकं स्वाहा ॥ अतस्त्वगर्भः प्रथमा बुधुष्यपामेका महिमानं विभर्ति ॥
सूर्यस्यैकावरतिनिष्कृतिषु धर्मस्यैका सवितैका त्रियछतु स्वाहा ॥ याः प्रथमावो छत
साधेनुरभवधमे ॥ सानः पयः स्वती धुक्ष्वोत्तरा मुत्तरा ॥ समा ॥ स्वाहा ॥ शुक्रः ऋषभा
नभसा ज्योतिषा गा द्विश्चरूपा शबली रश्मि केतुः ॥ समानमर्थं स्वपश्यमाना विश्व
तिजरा मजरउष आगात् स्वाहा ॥ अतर्नां पत्नी प्रथमेयमागा दहं नेत्री जनित्री प्रजा

गुरुः
२६

नाम॥ एकास तीवह धोषो व्योहत्सा जीर्णत्वं जरयसि सर्वममरस्वाहेति स्थालीपाकस्य जुहोति शांता
पृथिवी शिवमंतरिक्षेऽशत्रोघोरभयं कुरुते शत्रोदिशः प्रदिश आदिशो नो होरावेकं गुतं दी
र्घमायुर्ध्वं वे स्वाहा॥ आपो मरीचीः परिपातु सर्वतो धाता समुद्रो अपहंतु पापं भूतं भविष्य
दकृत विश्वमस्तु मेव ह्यभि उग्रः सुरक्षित स्यात् ॥१॥ स्वाहा॥ विष्णो आदित्या वसवश्च देवा रुद्रा गो
प्रा रोमरुतश्च संतु दुर्जं प्रजा ममृतं दीर्घमायुः प्रजापतिर्मयि परमेश्वरी दधातु नः स्वाहेत्यष्ट
का ये स्वाहेति च मध्यमा गवा रतस्ते वपां जुहोति बहव पांजात वेदः पितृभ्य इति श्वेन्यष्टका
सु सर्वा सां पार्श्वसं किंच सव्याभ्यां परिवृते पिंडपितृयज्ञवत् स्त्रीभ्य पसे च न च कर्षुषु सुरया
नर्परो न चानुलेपनं स्त्रजश्चाचार्योते वा सिभ्यश्चानपत्येभ्य इह मध्यवर्षं चतुरीया
शाकाष्टका ॥३॥ अथातः शालाकर्म पुण्याहं शालांकारयेत्तस्यामवटमभिजुहोत्युत्ता
यभो माय स्वाहेति स्तंभमुच्छ्रयतीमा मुच्छ्रयामि भुवनस्पनामि वसो धीरां प्रतरन्ते व

३८
३९

सूनां ॥ इहेव ध्रुवा निमिनो मिशालां क्षेमेतिष्ठं तु घृतमुद्धुमाण ॥ अश्वावती गोमती सुनता वसु
धु पस्वम हते सौभगा य आत्वा सिसुरा कंदं त्वागा बोधेन बोवा शपमानाः ॥ आत्वा कुमारस्त
ए आ वत्सो जगदसह आत्वा परित्कृतः कुंभ आदध्रः कलशैरुपक्षे मस्वपत्नी वहती सु
वासारयिन्नो धेहि सुभगे सुवीर्यं ॥ अश्वावती मयूज स्वत्परां वनस्पते रिव अभिनः पू
र्यता ॥ १ ॥ रयिरिदमनुश्रेयो वसान इति वतुरः प्रपद्यते ॥ भ्यंतरतो ग्निमुपसमाधा य दक्षि
एतो ब्रह्मराणमुपवेश्योत्तरत उदपात्रं प्रतिष्ठाप्य स्थालीपाक ६ ॥ अपचित्वानिष्क्रम्य द्वारत
मी पे स्थित्वा ब्रह्मराणामा मंत्रपते ब्रह्मस्य विशामीति ब्रह्मा नुज्ञातः प्रविशत्येवं प्रपद्ये शिवं
प्रपद्ये इत्याज्य ६ ॥ संस्कृत्ये हरति रित्याज्या हुती हुत्वा परा जुहोति वास्तोष्पते प्रति जानीत्यस्य
त्वावेशो अनमी वो भवानः ॥ यत्रैमहे प्रतित न्नो जुषस्व शन्नो भवद्विपदेशं वतुष्पदेशा
हा ॥ वास्तोष्पते प्रतर रोग न रुधि गयस्फा नो गोभिरश्वेभिरिंदो ॥ अजरा स सै स रेव्यसा

गुरुः
३९

मपितेव पुत्रान्युतित नो जुंस्व शन्नो भवद्विपदे संवतुष्य दे स्वाहा ॥ वास्तोष्मते शग्मया सः सदा ते सक्षी
महिर एमया गातु मत्या ॥ पाहि क्षेम उत योगे वर नो फयं पात स्वस्तिभिः सदानः स्वाहा ॥ अमी
वहा वास्तोष्मते विश्वा रूपा न्या विशात् ॥ सखा सुशेव एधि नः स्वाहेति स्थालीपाक स्पृजु होति ॥
त्यग्निमिदं वृहस्पती विश्वांश्च देवानुपहूये ॥ सरस्वती च वाजी च वास्तु मे दत्तः वाजिनः स्वाहा ॥
सर्प देवा जना सर्वा हि मवंतः सुदशनि ॥ वस्तुंश्च रुद्रा नादित्या नीशानं जगदै सह ॥ एतां स
र्वानुपपद्ये हं वास्तु मे दत्त वाजिनः स्वाहा ॥ पूर्वा ह्नुम परा ह्नुम वोभो मध्यं दिना सह ॥ प्रदोष म
र्धरात्रं च मुष्टां देवी महा प्रथा ॥ एतां सर्वानुपपद्ये हं वास्तु मे दत्त वाजिनः स्वाहा ॥ कर्तारं च
विकर्तारं विश्व कर्माणामोषधीश्च वनस्पतीन् ॥ एतां सर्वानुपपद्ये हं वास्तु मे दत्त वाजि
नः स्वाहा ॥ धातारं च विधातारं निधीनां च पतिं सह ॥ एतां सर्वानुपपद्ये हं वास्तु मे दत्त

गु.सू.
२८

वाजिनः स्वाहा ॥ स्योनः शिवमिदं वास्तुदत्तं ब्रह्म प्रजापती सर्वाश्च देवताः स्वाहेति प्राशनांते का
॥१॥ से संभारानोप्योऽंवरपलाशात्रिसस्तुराणि शाडूलगोमयंदधिमधुघृतं कुशान्यवांश्चा
सनोपस्थानेषु प्रोक्षेत्पूर्वे संधावभिष्टुतिं श्रीश्चत्वार्यशश्च पूर्वसंधौ गोपायेतामिति द
क्षिणे संधावभिष्टुतिं यज्ञश्चत्वार्यदक्षिणं च दक्षिणे संधौ गोपायेतामिति पश्चिमे संधा
वभिष्टुतिं यज्ञं चत्वार्यवाहुराण्यश्च पश्चिमे संधौ गोपायेतामित्युत्तरे संधावभिष्टुतिं
त्वासु नृताचोत्तरे संधौ गोपायेतामिति निष्क्रम्य दिशोऽपतिष्ठते केतावभासु केतावपुरस्ता
दोपायेतामित्यग्निर्वै केतादित्यः सुकेतातौ प्रपद्येताभ्यां नमोस्तुतौ मापुरस्तादोपाये
तामित्यथ दक्षिणातो गोपायमानं च भारक्षमारणं च दक्षिणातो गोपायेतामित्यहर्वे गो
पायमानं रात्रिरक्षमारणं तेति प्रपद्येताभ्यां नमोस्तुते मादक्षिणातो गोपायेतामि

गुरुः
२८

तथपश्चाद्दीदि विश्वज्ञा मा गृ विश्वपश्चाज्जोपायेतामित्यन्नं वेदीदि विः प्रारणो जा गृ वि स्तो
प्रयच्छेताभ्यां नमोस्तुतो मा पश्चाज्जोपायेतामित्यपोत्तरतो स्वप्नश्च मानवद्वारा श्रोत्र
तो गोपायेतामिति वद्धमावा अस्वप्नवा पुररा वद्वारा स्तोत्रपद्येताभ्यां नमोस्तुतो मोत्त
रतो गोपायेतामिति निष्ठितां प्रपद्यते धर्मस्थूरा राजर्षी स्तूयमहोरात्रे द्वारफल
के ॥ इन्द्रगृहा वसुमतो वरुणि न स्नानं प्रपद्ये सहस्रजया पशुभिः सह ॥ यन्मे किं वि
दस्युपहृतः सर्वधनसखायः साधुसंमतः ॥ तां त्वा शालेरिष्टवीरा गृहान्नः संतुस
र्वत इति ततो ब्राह्मण भोजनम् ॥ ४ ॥ अथातो वा पीकुपतडागारामदेवतायतन
पुष्करिण्यो प्रतिष्ठापनं व्याख्यास्यामः ॥ तत्रोदगनयन आ पूर्य मारायक्षे पुराणो
तिथिवार करणे नक्षत्रे गुराण्विते तत्र वारुण्यो यवमयवरुर्ऽश्रपयित्वा ज्यभागा
विष्ट्वा ज्वाहु तीर्जुहोति त्वन्नो अग्ने स त्वन्नो अग्ने इमम्वे वरुणा तत्वा यामि ये ते शत

गुस्त
२२

मया आग्ने उदुत्तम मुरुहिराजा वरुणास्मोत्तं भरणमग्नेरनीकमिति दशार्चं हुत्वा स्था
लीपा कस्प जुहोत्यग्ने स्वाहा सोमाय स्वाहा वरुणाय स्वाहा यज्ञाय स्वाहा ग्राय स्वा
हा भीमाय स्वाहा शतक्रतवे स्वाहा बुधे स्वाहा स्वर्गाय स्वाहेति यथोक्तं स्विष्टकृ
त्या शनांते जलचराणि क्षिप्त्वा लंकृत्य गांता रयित्वा चार्घ्या यवरंदत्वा कर्णवेष्ट
को पूर्ववद्दासाः ॥ १ ॥ सिधेनु दक्षिणा ततो ब्राह्मण भोजनम् ॥ ५ ॥ अथातो मणिकाव
धानं ॥ उत्तर पूर्वस्यां दिशि रूपवदवटं खात्वा कुशानां स्त्री र्घ्यं क्षतानरिष्टकां सुमन
सः कपर्दकां श्रान्यानि चाभिमंगलानि तस्मिन्मि तोति मणिकर्दं स मुद्रो सीत्यप आ
सिं वत्पापो रेवती क्षपया हिवस्वः क्रतुं वभद्रं विभ्रया मृतं वराय श्रय स्वपत्यस्य
पत्नीः सरस्वती तक्रुण ते वयो धातुत्पापो हि ष्टेति वतिसृभिस्ततो ब्राह्मण भोजन
म् ॥ ६ ॥ अथातः शीर्षरोग भेषजं ॥ पाणी प्रक्षाल्य भुवो विमर्शिवधुभ्यंति ॥ ओ

गुस्तः
२३

त्राभ्यांगोदानाङ्गुवुकादधि॥यक्ष्मर्दःशीर्षणर्दःरराटाद्विहामिममत्तर्द्वेदवभेदकविरूपा
क्षःश्वेतपक्षोमहायशः॥अथोवित्रपक्षःशिरोस्थाभिनाप्सीरितिक्षेप्पोत्वेवभवति॥१॥
उत्तलपरिमेहः॥स्वपतोजीवविषारोस्वम्त्रमासिन्वापसलवित्रिःपरिधिंवत्परीया
त्परित्वागिरेरुपरिमातुःपरिस्वसुः॥परिपित्रोश्चभ्रात्रोश्चसखिभ्यःपरिददाम्यह
म्॥उत्तलपरिमिठोसिपरिमिठःकृगमिष्यसीतिसपदिपरिभ्राप्पाद्वावाग्निमुपस
माधायचताक्तानिकुशेद्वानिजुहुयात्परित्वाहूलनोहूलनिवृत्तेन्द्वीरुधः॥इन्द्रपा
शोनछित्वाब्रह्ममुक्ताथाम्यमानयेदितिक्षेप्पोत्वेवभवति॥८॥शूलगवःस्वर्गःपश
व्यःपुत्रोधमोयशस्वआयुष्यओपासनमरएण्डःहत्वावितानर्दःसाधयित्वारोद्रंपशु
मालभेतसाङ्गोर्वाशब्दाद्वया॥१॥अपयित्वास्थालीपाकमवदानानिवरुद्रायवपा
मंतरिक्षायवशा॥१॥स्थालीपाकमिष्ट्याणवदानानिजुहोत्यग्नेरुद्रायशर्वीयप

गुरु
३०

शुपतयउग्रायाशनयेभवायमहादेवायेशानायेतिचवनस्पतिस्विष्टकृदंतेदिग्वाधारणा
तेपत्नीःसंयाजयंतीद्राणेपेशकीणेभवान्याआग्निंरुहपतिमिति लोहितंपालाशेषुकर्त्तु
षुद्रायसेनाभ्योवलिर्हृरति योस्तेरुद्रपुरस्तासेनास्ताभ्यएषतेवलिस्ताभ्यस्तेनमो
यास्तेरुद्रक्षिरातःसेनास्ताभ्यएषवलिस्ताभ्यस्तेनमोयास्तेरुद्रपञ्चासेनास्ता
भ्यएषवलिस्ताभ्यस्तेनमोयास्तेरुद्रोन्नरत्तःसेनास्ताभ्यएषवलिस्ताभ्यस्तेनमो
यास्तेरुद्रोपरिक्षासेनास्ताभ्यएषवलिस्ताभ्यस्तेनमोयास्तेरुद्राधस्तासेनास्ता
भ्यएषवलिस्ताभ्यस्तेनमद्रुत्वध्वंलोहितलिप्तमग्नौध्रास्पत्यधोवा निरवनंत्यनु
वातंपशुमवस्थाप्यरुद्रेरुपतिष्ठतेप्रथमोत्तमाभ्यांवातुवाकाभ्यांनैतस्पपशेआ
मर्हृरंत्येतेनैवगोयज्ञोव्याख्यातःपाथसेनानर्चलुप्तस्त्युत्पवयागोर्दक्षिरा॥२॥
अथवृषोत्सर्गो गोमयज्ञेनव्याख्यास्यामकार्त्तिक्यापौर्णमास्या ९० देवत्यावाआश्व

गुरुः
३०

पुनस्तमध्वे गवां सुसमिद्धमग्निं कृत्वा ज्यैः संस्कृत्येह रतिरिति षड्भु होति प्रतिमंत्रं पूषा गा अन्वे
तुनः पूषारक्षतु सर्वतः ॥ पूषावाजां सवो तुनः स्वाहेति पोष्मस्य जुहोति रुद्रां जपित्वै कवरीं द्विव
र्णं वा यो वा यूपं दद्यादयति यं वा यूपं दद्यादयेद्रोहितो वैव स्यात्सर्वो गै रूपे तो जीव वत्सायाः पय
स्विभ्याः पुत्री यं येन रूपस्थितं मस्यात्तम तं कृत्य यूपे मुख्याश्च तस्मो वत्स तर्था स्ताश्चालं कृत्ये
नं सुवानं पतिं वो ददाति तेन कीडंतीश्च रथ प्रियेरा ॥ मानः सप्तजनुषा सुभगा रायस्यो घेरा
समिषामदे मे त्येत ये वोस्तु जे रन्न भ्यस्थमभि मंत्रयते मयो भूरित्यनुवाक षो घेरा सर्वा
सां पयसि पायसं अपयित्वा ब्राह्मणा भोजयेत्यशुमप्येके कुर्वन्ति तस्य मूल गवेन कल्पो
व्याख्यातः ॥ १० ॥ अथोदक कर्मा द्विवर्षे प्रेते माता पित्री शौचं शौचमेवेतरेषामेकरात्रं वि
रात्रं वा शरीरमदग्ध्वानि खनन्त्यतः स्तुतके वेदो स्थाना दा शौचं स्तुतकव आत्रोदक कर्म
द्विवर्षे प्रभृति प्रेतमश्मनात्सर्वे जुगहे पुनर्मगा थांगा यंतो यमस्तुतं च जपंत इत्येके यधुपे

७८
३१

तोभूमिजोधरागदिसमानमाहिताग्नेरोदकांतस्यगमनाच्छालादहंत्येतमाहितश्चेत्तस्मीत्या
माग्निनेतरदिसंपुक्तमैपुनंबोदकंयावेरनुदकंकरिष्यामहइतिकुरुध्वंमावेवंपुनरित्यश
तवर्षेप्रतेकुरुध्वमेवेतरस्मिन्सर्वेज्ञातयोषोभ्यवयंत्यासप्तमात्युरुषाद्दशमाद्वासमा
नग्रामवासपावत्संबंधमनुस्मरेयुरेकवस्त्राः प्राचीनावीतिनः सव्यस्यानामिकयापनोद्या
पनः शोशुबद्धमितिदक्षिणामुखाविमज्जंतिप्रेतापोदकदिसकृत्प्रसिंवत्यंजलिना
सावेतंतउदकमितुतीर्णंकुचोदेशेशाद्वलवत्पुपविष्टास्तत्रैनानपवदेपुरनपेक्ष
माणाग्राममायंतिरीतीभूताः कनिष्ठपूर्वात्रिवेशनद्वारेपिबुभंदपत्राणिदिदशपा
वभ्योदकमग्निं गोमयंगोरसर्षपांस्तिलमालभ्याशमानमाक्रम्यप्रविशंतित्रिरात्रंव
स्र्वादिरागोधः शायिकेनकिंबनकर्मकुर्पुर्नप्रकुर्वीरनकृत्वालज्जावादिवैवानमग्नीपुर
मा॥ संप्रेतायपिउंदत्वावनेजनदानप्रत्यवनेजनेपुनामग्राह्यमयेता॥ रात्रिंक्षीरो

गुरुः
३१

रकेविहायसिनिदधुःप्रेतात्रस्नाहीतित्रिरात्र६. शावमाशौचदशरात्रमेकेनस्वाध्यायमधीयीदन्नि
त्यानिवर्तेरन्वेतानवर्ज६. शालाग्नौवेकेन्यस्तानिकुर्युःप्रेतस्यशिनोग्रामंनविशेयुरानक्ष
त्रदर्शनाद्वात्रोवेदादित्यस्यप्रवेशनादिशामानमितरेःपक्षंहोवाशौचमाचार्येवेवंमाताम
हादयोश्चस्त्रीरागांवाप्रतानांप्रतानामितरेकुर्वीरंस्ताश्चतेषांप्रोषितश्चेत्येवाक्खुवराप्रभृति
कृतोदकाःकालशेषमासीरन्नतितश्चेदेकरात्रंत्रिरात्रंवायकामोदकान्मृत्तिकश्चशुरस
श्विसंबंधिमातुलभाग्निनेयानांप्रतानांवेकादश्यामयुग्मान्प्रासृणान्भोजयित्वा॥
सवत्प्रेतायोदिष्टपगामप्येकेधूतिपिंडकरतोप्रथमःपितृणांप्रेतःस्यात्पुत्रवांश्चेन्निवर्तेत
वतुर्थःसंवत्सरंपृथगेकेतस्यन्यायस्तनवतुर्थःपिंडोभवतीतिश्रुतेरहरहरन्नमस्ते
ब्राह्मणायोदकुंभंवदधात्पिंडमप्येकेनिष्ठरांति॥११॥पशुश्चेदाज्ञायागामनेराग्री

गु. ३२

न्यरीत्यपलाशशाखात्रिहंतिपरिष्परापाकररागनियोजनप्रोक्षणान्यावृत्ताकुर्याद्यच्चान्य
परिष्पराव्येहत्वात्तूष्णीमपराः पंचत्रयोदशं वाभिधारयेद्देवतान्वादिशेदुपाकररागनियो
जनप्रोक्षरोपुस्थालीपाकेवैवं वधा ॥ ११ ॥ हुत्वावदानान्यवपतिस्वर्वाणित्रीणिपंचवास्थाली
पाकमिश्राण्यवदानानिजुहोतिपञ्चगंधक्षिणायद्देवतेतद्देवतं यजेत्तस्मैवभागंकुर्यात्तं वा
ब्रूयादिममनुप्रापयेतिनघंतरेनावंकारयेन्नवा ॥ १२ ॥ अधातोवकीर्णिप्रायश्चित्तममावा
स्यायां वतुष्ययेगर्दभंपशुमालभतेनिर्ऋतिंपाकयजेन्नयजेताप्स्ववदानहोमोभूमेोप
सुपुरोडाशप्रपरांतां छविंपरिदधीतोर्ध्ववालामित्येके संवत्सरं भिक्षावर्यं वरेत्स्वक
र्मपरिकीर्तयन्नथापरमाज्याहुतीर्जुहोतिकामावकीर्णं स्पृशकीर्णं स्मिकामकामाय गुरुः
स्वाहा ॥ कामाभिदुग्धोमिकामकामायस्वाहेत्यपोपतिष्ठतेसंमासिंबंजुमरुतःसमिं ३२

६: संवहस्पतिः॥ संमायमग्निः सिंवंतु प्रजाया धनेन वेत्येतदेव प्रायश्चित्तं॥ १३॥ अथातः सभा
प्रवेशनम्॥ सभा मभ्येतिसभांगिरसिनादिर्नामासित्वेतिर्नामासितस्वेते नम इत्यप्यप्र
विशतिसभा वमासमिति श्वोभे प्रजापतेर्दुहितरौ सवेतसौ॥ योमानविघादुपमासति
ष्टेन्यच्चेतनोभवतुसंगयेजन इति परिषदमेत्यजपेदभिभूरहमागमविराडप्रतिवाच्यः॥
अस्याः परिषदर्ईशानः सहसा दुष्टरेजन इति स यदि मन्येत कुधोपमितितमभि मंत्रय
ते यात एषा एराघात नूर्मन्यो क्रोधस्पनाशनी॥ तां देवा ब्रह्मवारितो विनयंतु सुमेधसः॥
द्यौरहं पृथिवीवाहं भवति ते क्रोधं नयामसि गर्भमश्वतयीसहासा वित्यथ यदि मन्येत दु
ग्धोयं मितितमभि मंत्रयते तां ते वावमास्य आदत्ते हृदयमादधे॥ यत्र यत्र निहिता वाक्ता
ततस्तत आददे॥ यदहं प्रबुवीमितस्तत्पम धरोमत्यघस्वेत्येतदेव वशीकरणं॥ १४॥

गुस्त
३३

है

अथातो रथारोहणं ॥ पुंकेतेति संप्रेष्य युक्त इति प्रोक्ते सा विराडित्येत्यवके अभिमृशति रथंतर
मसीति दक्षिण बृहदसी सुत्रं वा मदेव मसीति क्व वरी ६ हस्तेनोपस्थमभिमृशत्यं कौत्सं का
वभितोरथं यो वा तं वाताग्रमनु संवरं तं दूरेति रिंदिवा न्यतस्त्रिस्तेनाश्रयः प्रश्रयः पारयं त्विति न
मो माणि वरा येति दक्षिण धुर्यं प्राजतिगवां मध्ये स्थापयत्यप्राप्य देवताः प्रत्यवरोहेत्संप्रतिवा
ह्येण नम्रधेगा अतिक्रम्य पितृ न स्त्री ब्रह्म वारिणो सारथी स्यातां मुहूर्त मतीया यजपेदिह
रतिरिहर मेके मास्वे हरतिरिति वस यदि दुर्वलोरथः स्यादिद मास्था यजपेदयं वा मश्विनोर
थो मादुर्गे मा सुगेरिष इति स यदि भ्राम्या द्रुम्या ६ स्तंभमुपस्थ स्वभ्रमिं वा जपेदेष वा मश्वि
नारथो मादुर्गे मा सुगेरिष इति तस्य न का वना त्रिर्न रिष्टिर्न वति यात्वा ध्वानं विमुख्य रथं य
व सोदके दापयेदेष उवाहन स्यात्पहूव इति श्रुतेः ॥ १५ ॥ अथातो हस्त्यारोहणं ॥ इत्यहस्तिनम

गुरुः
३३

भिम्भ प्रातिहस्ति यशसमसिहस्ति बर्वसमसीत्यथावरोहन्ती इत्यत्रावज्जेराग भित्तिष्ठाभिस्वस्तिमासंपा
रयेत्येते नैवाश्चारोहरां व्याख्यातमुद्युमारोक्ष्यन्नभिर्मंत्रयन्ते त्वाष्ट्रोसित्वष्ट्रदेवत्यः स्वस्तिमासं
पारयेति रासभमारोक्ष्यन्नभिर्मंत्रयन्ते शरदोसि शरदुजन्माग्रे यो वै द्विरेताः स्वस्तिमासंपारये
ति नदीमुत्तरिष्यन्नभिर्मंत्रयन्ते नमोरुद्रायामुषदे स्वस्तिमासंपारयेति नावमारोक्ष्यन्नभि
र्मंत्रयन्ते सुनावमितुत्तरिष्यन्नभिर्मंत्रयन्ते सुत्रामारागभित्तिवनमभिर्मंत्रयन्ते नमोरुद्राय
वनसदे स्वस्तिमासंपारयेति गिरिमभिर्मंत्रयन्ते नमोरुद्रायगिरिषदे स्वस्तिमासंपारयेति
चतुष्पथमभिर्मंत्रयन्ते नमोरुद्रायपथिषदे स्वस्तिमासंपारयेति श्मशानमभिर्मंत्रयन्ते न
मोरुद्रायपितृषदे स्वस्तिमासंपारयेति गोष्ठमभिर्मंत्रयन्ते नमोरुद्रायसकृत्पिंडसदे
सकृत्पिंडसद इति यत्रान्यत्रापि नमोरुद्रायेत्येव ब्रूयादुद्रोह्येवेदः सर्वमिति श्रुतेः सिवा

गृह्य
३४

वधृतोमंत्रयतेसिगसिनवज्रोसिनमस्तेअस्तुमामाहि६सीरितिशिवांवाशपमानामभिमंत्र
यतेशिवोनामेतिशकुनिंवाशपमानामभिमंत्रयतेहिरण्यपर्णशकुनेदेवानांप्रहितंगमः॥
यमदूतनमस्तेस्तुकिंत्वाकार्कारिणोबुवीदितिक्षेम्योभवतिस्तनयितुर्मभिमंत्रयतेशिवा
नोवर्षाःसनुशिवानःसनुविद्युतः॥शिवानस्तासंतुयास्त्व६सृजसिबृवरुन्नितिक्षेम्योये
वभवतिलक्ष्णंवृक्षमभिमंत्रयतेमात्वाशानिर्मापरशुर्मावातोमाराजप्रेषितोदंडः॥अं
कुरास्तेप्ररोहंतुनिवातेत्वाभिवर्षतु॥अग्निष्टेमूलंमाहि६सीत्वस्ति तेस्तुवनस्पतेस्व
स्तिमेस्तुवनस्पतइतिसपदिकिंबिल्लभेततत्प्रतिगृह्णातिघोस्त्वादरातुपृथिवीत्वाप्रति
गृह्णातिविस्रययघोदनंलभेततत्प्रतिगृह्णातिघोस्त्वादधातुपृथिवीत्वाप्रतिगृह्णाति
तितस्पदिःप्राश्नातिब्रह्मात्वाप्राश्नातुब्रह्मात्वाप्राश्नातिविस्रययदिमंयंलभेततत्प्रतिगृह्णा

गृह्य
३४

गुरु

३५

शो ४

निघोस्त्वादशतुष्टयिवीत्वाप्रतिगृह्णात्वितितस्पत्रिः प्राश्नातिवृत्तात्वाप्राश्नातुवृत्तात्वाप्राश्नातु
वृत्तात्वापिवत्वित्यथातोधीत्वाधीत्यनिराकरांप्रतीकं मे विचक्षणं जिह्वा मे मधुमद्वचः॥
कर्णाभ्यांभूरिश्रुश्रुवेमात्वाहार्षीक्षुतं मयिवृत्तराः प्रवचनमसिवृत्तराः प्रतिष्ठानमसि
वृत्तकोसिशनिरसिशान्तिरस्पनिराकरांमसिवृत्तकोशं मे विशः॥ वावात्वापिदधामि
वावात्वापिदधामितिष्ठप्रतिष्ठस्वरकरांकं व्यौरसदंत्योष्ठ्यो मे धामाधुर्यं अहं राधा
ररागेञ्चारराशक्तिर्मयि भवतु॥ आप्यायंतु मे गानि वाक् प्राणवक्षुः श्रोत्रं यशो बलं॥ य
मे श्रुतमधीतं तमे मनसितिष्ठतु तिष्ठतु इति॥ १६॥ ॥ इति गृह्यपारस्करविरचिते गृ
ह्यसूत्रे तृतीयकाण्डः समाप्तः॥ ॥ लिखितमिदं गृह्यसूत्रं गोविंदोपाध्यायेन॥ श्रीरक्त॥

गुरुः
३५

ASHA ARCHIVES

166

श्रीमद्भगवद्गीता

ASHA ARCHIVES